Ehl-i Hiref Maaş Defterlerinde Kayıtlı Tebrizli Sanatkârlar (1526-1566)*

Murat Uluskan**

Öz

Osmanlı saray sanatkârları ile ilgili başvurulacak kaynakların başında Ehl-i hiref maaş defterleri gelmektedir. Sanatçıların maaşları, unvanları, menşeleri, kuruma giriş şekilleri ve aile bilgileri gibi verilerin kaydedildiği bu defterler, sanatçıların kariyerleri ve ölüm tarihleriyle birlikte hangi sanat dalında kaç kişi çalıştıklarına dair bilgileri de içermektedir. Ehl-i hiref maa*ş* defterlerinden izlenebildiği kadarıyla, kuruma alınan sanatçıların bazılarının çeşitli savaşlar sonucunda ülkeye getirilmiş usta sanatkârlar olduğu anlaşılmaktadır. Fatih Sultan Mehmed döneminde (1451-1481) kazanılan Otlukbeli Savaşı'ndan (1473) sonra Akkoyunlu bazı ilim ve sanat erbabı getirilip Osmanlı Devleti'nde görevlendirilmeye başlanmıştır. II. Bayezid döneminde (1481-1512) yine kuruma çok sayıda sanatçı alındığı maaş defterlerine düşülen notlardan anlaşılmaktadır. Ayrıca Yavuz Sultan Selim'in (1512-1520) Safevî hükümdarı Şah İsmail'i Çaldıran Savaşı'nda (1514) yenilgiye uğratmasından sonra Tebriz'de Şah'ın özel hizmetinde görevli ve saray dışında serbest çalışan ünlü sanatkârları toplatmış olduğu bilinmektedir. Bu sanatçılar sefer dönüşünde kışın geçirildiği Amasya'ya getirtilmiş, İstanbul'a gelindiğinde ise sarayın Ehl-i hiref teşkilatında ilgili sanat sınıflarında görevlendirilmiştir. Bu çalışmada, Kanuni Sultan Süleyman dönemine (1520-1566) ait günümüze ulaşan en eski Ehl-i hiref maaş defterlerinde kayıtlı Tebrizli sanatkârların isimleri, maaşları, sanat sınıfları, Osmanlı hizmetine giriş tarihleri ve hizmet süreleri incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Sarayı, Osmanlı Sanatı, Ehl-i Hiref, Tebriz, Azerbaycan, Akkoyunlu, Safevi, İran, Acem, Sanatkâr,

* Bu makale, 11-12 Temmuz 2019 tarihleri arasında Bakü'de Azerbaycan İlahiyat Enstitüsü, Şarkiyat Enstitüsü ve IRCICA tarafından ortaklaşa düzenlenen "Kafkasya'da İslam Medeniyeti" konulu sempozyumda sunulan aynı başlıklı yayımlanmamış sözlü bildirinin genişletilmiş hâlidir.

** Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul/TÜRKİYE, muluskan@marmara.edu.tr ORCID: 0000-0002-9891-565X
DOI: 10.37879/belleten.2021.849
Makale Gönderim Tarihi: 27.05.2020 - Makale Kabul Tarihi: 02.08.2021

Artists from Tabriz Registered in Ehl-i Hiref Salary Books (1526-1566)

Abstract

The Ehl-i Hiref salary books are the main sources to be consulted on Ottoman palace artists. These notebooks, containing data such as the artists' salaries, titles, origins, ways of joining the palace and family information, include data about the artists' careers and death dates, as well as how many people they worked with in any art branch. According to these salary books of the Ehl-i hiref, it is understood that some of the artists who were taken into the institution were master craftsmen brought to the country as a result of various wars. In the aftermath of the Battle of Otlukbeli (1473), which was won during the reign of Sultan Mehmed the Conqueror (1451-1481), some scholars and artists from Akkoyun were brought and started to be employed in the Ottoman Empire. At the reign of Sultan Bayezid II (1481-1512), it is understood from the notes obtained from the salary books that many artists were taken under Sultan's service. It is also known that following the triumph of Sultan Selim (1512-1520) against Shah Ismail, the Safavid ruler, in the Battle of Chaldiran (1514), the Sultan employed famous artisans from Tabriz who previously worked either in the private service of the Shah or as freelancers. These artists were brought to Amasya, where they spent the winter on the return of the campaign, and as soon as they came to Istanbul, they were assigned to the relevant art classes in the Ehl-i hiref organization of the palace. In this study, the names, salaries, art classes, dates of entry into Ottoman service and service periods of Tabriz artists registered in the earliest Ehl-i hiref salary books from the period of Suleiman the Magnificent (1520-1566) are examined.

Keywords: Ottoman Palace, Ottoman Art, Ehl-i Hiref, Tabriz, Azerbaijan, Aqqoyunlu, Safavid, Iranian, Persian, Artist

Giriş

Osmanlı sarayının *bîrûn* denilen dış hizmet birimleri arasında yer alan ve imparatorluğun sanatsal faaliyetlerinin yürütüldüğü bir teşkilat olarak *Cemâat-i Ehl-i Hiref-i Hâssa* adıyla faaliyet gösteren Saray sanatkârları zümresi, bünyesinde barındırdığı sanatçı ve zanaatçı sınıflarıyla sarayın ihtiyaç ve istekleri doğrultusunda eserler üreterek Osmanlı sanatının gelişip şekillenmesinde öncü rol oynamıştır. Sayıları, yaptıkları işe ve ihtiyaca göre değişen bu sanatkârların teşkilatına dair en önemli bilgiler Ehl-i hiref *mevâcib* (maaş) defterlerinde bulunmaktadır. Osmanlı arşiv kayıtlarında 16. yüzyıl başlarından 18. yüzyıl sonlarına dek örneklerine

rastlanan bu defterlerde, sanatkârların ve yetişmekte olan öğrencilerinin isimleri, menşeleri, yevmiye üzerinden ödenen maaşları ve ölüm kayıtları yer alırdı. Teşkilata dair tüm resmî yazışmalar, bağlı bulundukları Enderun Hazinedarbaşısı'nın arzıyla yapılır, üç aylık maaşları da onun vasıtasıyla dağıtılırdı[1].

Sultan II. Mehmed döneminde (1451-1481) önce Edirne Sarayı ve ardından İstanbul'un fethi sonrası inşa edilen Eski ve Yeni Saraylarda başlayan Ehl-i hiref yapılanması, bir teşkilat olarak esas gelişimini Sultan II. Bayezid devrinde (1481-1512) gösterdi[2]. Şüphesiz bunda, hükümdar ve çevresinin sanatı ve sanatçıyı destekleyen, himaye eden politikalarının önemi büyüktü[3]. Fatih'in nakkaşlar için saray bünyesinde bir nakkaşhane tesisi, portre ve madalyonlarını yaptırmak için İtalya'dan sanatçılar davet etmesi, Otlukbeli Savaşı'ndan (1473) sonra Akkoyunlu bazı ilim ve sanat erbabını getirtmesi Osmanlı sanatının 16. yüzyılda ulaştığı zirvenin başlangıcını oluşturdu. II. Bayezid devrinde sanat ve sanatçıyı himaye Fatih dönemiyle kıyaslanamayacak derecede arttı. Hükümdarlığı öncesi 27 yıl valilik yaptığı Amasya'daki kültürel zenginlik ve üretilen eserlerin yoğunluğu tahta çıktığında da sürdü[4]. Sultan I. Selim (1512-1520) ve I. Süleyman (1520-1566) devirlerinde doğu ve batı sınırlarında yapılan yeni fetihler ve kazanılan askerî zaferler sonucu Osmanlı Sarayında istihdam edilen sanatkâr sayısı artmaya devam etti. Kanûnî'nin 46 yıllık saltanatı ise Ehl-i hiref teşkilatının tam manasıyla gelişimini tamamladığı bir dönem oldu[5].

Osmanlı coğrafyasında Tebrizli sanatkârların izine ise İstanbul'un fethinden önce Bursa ve Edirne'de rastlanmaktadır. Timur'un, Ankara Savaşı'nın (1402)

1 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Osmanlı Sarayı'nda Ehl-i Hıref (Sanatkârlar) Defterleri", *Belgeler,* C 11/S. 15 (1986), s. 23; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı,* Ankara 1988, s. 316, 318.

2 Filiz Çağman, "Mimar Sinan Döneminde Saray'ın Ehl-i Hiref Teşkilâtı", *Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı,* İstanbul 1998, s. 74.

3 Bu konuda geniş bilgi için bk. Hilal Kazan, *XVI. Asırda Sarayın Sanatı Himayesi,* İstanbul 2010.

4 Zeren Tanındı, *Türk Minyatür Sanatı,* İstanbul 1996, s. 12-13.

5 Ehl-i hiref teşkilatı ve defterleri üzerine yapılan araştırmalar son on beş yılda artış göstermiştir. Bahattin Yaman, makalelerinin yanı sıra yayımladığı kitapla da bu artışa öncülük etmiştir. Bk. *Osmanlı Saray Sanatkârları 18. Yüzyılda Ehl-i Hiref,* İstanbul 2008. Çoğunluğu Yüksek Lisans tezi olarak hazırlanan çalışmalar arasında ise iki doktora tezi öne çıkmaktadır. Süleyman Kırımtayıf'ın 1998 yılında hazırladığı tezin (*XV. ve XIX. Yüzyıllar Arasında Osmanlı Saray Sanatı Teşkilatı,* İstanbul Teknik Ün. Sosyal Bilimler Ens. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1996) ardından yapılan en güncel çalışma Sakine Akcan Ekici'ye aittir. Bk. *17. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Ehl-i Hiref-i Hâssa Teşkilatı Birimleri ve Yapısal Özellikleri,* İstanbul Ün. Sosyal Bilimler Ens. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2018.

ardından Semerkant'a dönerken beraberinde bazı âlim ve sanatkârları götürdüğü bilinmektedir. Bunlar arasında, sonraki tarihlerde Bursa Yeşil Külliye'nin (1419-1424) süslemesinde çalışmış olan Nakkaş Ali de bulunmaktadır. Nakkaş Ali, Semerkant'ta nakkaşlık sanatını öğrenmiş ve 1410'lu yıllarda Bursa'ya dönerken beraberinde başka Tebrizli ustaları da getirmiştir. Elbette bunda, on bir yıl süren taht mücadelesinin ardından başa geçen Sultan I. Mehmed (1413-1421) ve veziri Hacı İvaz Paşa'nın sanatçıyı davet, himaye ve destek politikasının tesiri büyüktür. Tebrizli usta grupları, Sultan II. Murad devrinde (1421-1451) Bursa ve Edirne'de inşa edilen yapılarda da çalışmalarını sürdürmüşlerdir[6].

Bu dönemde Karakoyunlu hükümdarı Cihan Şah'ın (1438-1467) hâkimiyetinde olan Tebriz, 1469 yılında Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan tarafından ele geçirildi[7]. Başkentini Diyarbakır'dan Tebriz'e taşıyan Uzun Hasan zamanında şehir, devrin âlim, şair ve sanatkârlarının himaye görüp toplandığı bir kültür ve sanat merkezi haline geldi[8]. Osmanlılarla yapılan 1473 Otlukbeli Savaşı ile Akkoyunlulara hizmet eden İsfahanlı, Şirazlı, Tebrizli sanatçılar ve astronom Ali Kuşçu gibi bilginler İstanbul'a göç etseler de Tebriz sanatçılar için bir merkez olma hüviyetini kaybetmedi. 1501 yılında Akkoyunlu hâkimiyetine son vererek devletini kuran Safevî hükümdarı Şah İsmail, İran coğrafyasının meşhur sanatçılarını Tebriz'deki sarayında istihdam ederek himayesi altına aldı[9].

Tebriz ve civarından Anadolu'ya ilim ve sanat erbabının göçü aslında Selçuklular zamanında başlamıştı. Moğolların 13. yüzyıl başlarında bölgeye düzenlediği ilk akınlar sonrasında birçok âlim, sanatkâr ve tüccar Anadolu'ya göç etmek zorun-

6 Z. Tanındı, *age.,* s. 8. Sultan I. Mehmed ve II. Murad dönemlerinde Bursa ve Edirne'de inşa edilen yapılarda çalışan Tebrizli usta grupları hakkında bk. Mustafa Çağhan Keskin, "Siyasi-Kültürel İlişkiler Çerçevesinde Tebrizli Çini Ustalarının Anadolu Yolculuğu (1419-1433)" *Belleten,* S. 279 (Ağustos 2013), s. 445-465; Mustafa Beyazıt, "Erken Osmanlı Devri'nde Tebrizli Usta Gruplarının İzi Nasıl Sürülmeli?", *History Studies,* C 6/S. 3 (Nisan 2014), s. 45-70.

7 Ali Sinan Bilgili, "Tebriz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (*TDVİA*), C 40, İstanbul 2011, s. 219.

8 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri, Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletleri,* Ankara 1988, s. 194, 225; Faruk Sümer, "Akkoyunlular", *TDVİA*, C 2, İstanbul 1989, s. 274. Tebriz, ticaret yolları üzerinde bulunması ve iktisadî hayatın canlılığı dolayısıyla Selçuklulardan itibaren önemi giderek artan bir ticarî merkez ve sanatkârların da yoğun olarak faaliyet gösterdiği bir şehirdi. Bu konuda bk. Yaşar Bedirhan, "XI. XIV. Yüzyıllarda Kafkasya Şehirlerinde İktisadi ve Sosyal Hayat (Tebriz Örneği), *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi,* S. 40 (Şubat 2017), s. 181-210; Yaşar Bedirhan, "Ortaçağda Kafkasya Türk Şehirlerinde Esnaf Teşkilatları (Tebriz Örneği)", *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* C 7/S. 13 (2017), s. 223-236.

9 Z. Tanındı, *age.,* s. 12-13, 18-19.

da kaldı. Bu durum Anadolu'daki ilim, kültür ve sanat ortamının genişlemesine önemli katkılar sağladı[10]. İran'daki siyasî rekabetin 14. yüzyıl sonlarından itibaren kültürel alana da yansıması, hükümdarlar nezdinde bilim adamları ve sanatçıları himayenin önemini daha da artırdı[11]. Savaşların ardından göçürülenler dışında, Tebrizli sanatkârların 15. yüzyıldaki hami tercihlerini belirleyen en önemli etken ise kendilerine sunulan cazip teklif ve davetlerdi. Fatih Sultan Mehmed, İstanbul'u aynı zamanda bir kültür ve sanat başkenti haline getirebilmek için İran başta olmak üzere doğunun ve batının meşhur bilim adamlarını ve sanatkârlarını sarayına davet etti. Hediyeler göndererek ve yüksek ücretler ödeyerek çalışmalarını Osmanlı sarayına sunmaları için onları teşvik etti. Şah İsmail'in 1501 yılında Şiiliği Safevî devletinin resmî mezhebi olarak ilan etmesi de İran'daki Sünni âlim ve sanatkârların Osmanlıya göçünü hızlandırdı. Bunda, şehzadeliğinden itibaren sanata ve sanatçıya verdiği destekle bilinen Sultan II. Bayezid'in hamiliği önemli bir etkendi[12].

23 Ağustos 1514 tarihinde vuku bulan Çaldıran Savaşı[13], sonuçları itibariyle Osmanlıya doğunun kapılarını açan büyük bir zaferdi. Elde ettiği galibiyet sonrası Sultan Selim, Safevî başkenti Tebriz'e girdiği 6 Eylül tarihinden bir hafta önce, 30 Ağustos'ta Vezir Dukakinzâde Ahmed Paşa ve Defterdar Pîrî Çelebi'yi, Sekbanbaşı emrindeki beş yüz yeniçeri ile birlikte şehre gönderdi. Görevleri, şehrin idaresini ele alıp güvenliğini sağlamak ve Şah İsmail'in geride bıraktığı kıymetli eşyayı tespit edip muhafaza altına almaktı[14]. Bu doğrultuda, Tebriz'deki Heşt Behişt Sarayı'nda bulunan eşyalar ve sanatkârlar 2 Eylül tarihi itibariyle kayıt altına alındı[15].

10 Yaşar Bedirhan, XII. ve XIII. Yüzyılda Kafkasya'dan Anadolu'ya Göç Eden İlim ve Fikir Adamları", *Turkish Studies,* C 9/S. 7 (2014), s. 193-213.

11 Tuba Işınsu Durmuş, "Siyasi Rekabetin Bir Enstrümanı Olarak Ortaçağ'da Sanat", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi,* S. 12 (2014), s. 65-68.

12 Tofigh Heiderzadeh, "İran Alimlerinin Osmanlı Devletine Gelişi ve Osmanlı Bilimine Katkıları (Timur Döneminin Başından Safevi Döneminin Sonuna Kadar)", İngilizce'den çeviren: Aysu Albayrak, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları,* S. 2 (1998), s. 212, 216-217.

13 Çaldıran Savaşı hakkında geniş bilgi için bk. Feridun Emecen, *Yavuz Sultan Selim,* İstanbul 2016, s.124-164.

14 *Haydar Çelebi Rûznâmesi* (Feridun Bey, *Münşe'âtü's-Selâtîn,* C I içinde, İstanbul 1274, s. 463 (9 Receb 920 / 30 Ağustos 1514); Celâl-zâde Mustafa, *Selim-nâme,* haz. Ahmet Uğur-Mustafa Çuhadar, Ankara 1990, s. 154; Hoca Mehmed Sadettin Efendi, *Tâcü't-Tevârîh,* C 2, İstanbul 1280, s. 279. İdrîs-i Bidlîsî, kendisinin de içinde bulunduğu heyetteki yeniçeri sayısını dört yüz olarak vermektedir (İdrîs-i Bidlîsî, *Selîm Şâh-Nâme,* haz. Hicabi Kırlangıç, Ankara 2016, s. 243).

15 Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (TSMA), D.10734 (12 Receb 920 / 2 Eylül 1514). Bu tarihi takip eden günlerde hazırlanan daha küçük çaplı bir liste

Hazırlanan defterde; *Zerger* Mirek ve Hüdâbahş oğlu Maksud Ali, *Zerkeş* Ahmed, *Zernişânî* Derviş Ali, *Zerdûz* Han Ali-i Horasânî, Hoca Kici Beğ, Hâtun Beğ, Hâtun, Aziz Paşayî, Bahâaddin Ali, Muhib Paşayî ve Habîbe Sultan, *Kâtip* Mevlânâ Fethullah, *Nakkāş* Şah Kulu, Hüseyin-i Rûmî, Şah Mahmud, Hüseyin, Şemseddin Ali, Ali Han ve Hoca Beğ gibi usta sanatkârların üzerinde çalıştıkları kıymetli eserlerin listesi verildi. İçlerinde, Nakkaş Ali Han tarafından süslemeleri yapılıp bir-iki aylık işi kaldığı belirtilen ak, kızıl ve yeşil renkte üç otak da bulunmaktaydı. İlaveten, *cebeci*lerden Seyyid Kutbeddin Haydar ve Cafer Ali, *Siperdûz* Hoca Hâfız-ı Horasânî, *Kûfteger* Muhammed Can, *hayyât*lardan Cafer, Hüseyin ve Abdüssamed'in çalışmaları listelendi. Enderun'da bulunan irili ufaklı pek çok sandık eşyası, Mehterhane'de mevcut otak, hayme ve sâyebânlar ile Şah İsmail'in beğlerine ait olup Ehl-i hiref zimmetinde kalan eşyalar kaydedildi. Son olarak da sarayda bulunan farklı sanat sınıflarına mensup bir grup sanatkârın ismine yer verildi.

Tablo 1: Şah İsmail'in Sarayında Bulunup Kaydedilen Bir Grup Sanatkârın Listesi

Sınıfı	Adları	Sayısı
Zernişâniyân	İsmail *zernişânî*, Üstâd Pîr Ali, Şemseddin Ali, Üstâd Kāsım, Cemaleddin Hüseyin	5
Zergerân	Hoca Hüseyin *Horasânî*, Derviş Ali, Üstâd Maksud Ali, Üstâd Emirhan	4
Siperdûzân	Mîr İbrahim *Tebrîzî*, Hâfız *Horasânî*-Bir üstâd şâkirdi vardır, Abdüllatif *siperdûz*, Hacı Muhammed birâder-i O	5
Cebeciyân	Seyyid Kutbeddin, Ali Cafer, Seyyid Mahmud *Tebrîzî*, Fahreddin Ahmed *Horasânî*	4
Hayyâtîn	Cafer *Rûmî*, Üstâd Melek *hayyât*, Üstâd Ali *damgayî*, Üstâd Seydî *emrencî*	4
Kârdgerân	Birâder-i Derviş Ali, Üstâd Hamza *Rûmî*	2
Hakkâkân	Üstâd Şirem, Hüseyin *hakkâk*	2
Haymedûzân	Mirza Yâr Ali *haymedûz*	1
Zerdûzân	Han Ali *zerdûz*, Aziz Paşayî *zerdûzbe*, Gulâmân-ı şâkird-i Han Ali *zerdûz*-üç nefer	5

de TSMA, D.9608'de kayıtlıdır. Defterlerde kayıtlı tüm kıymetli eşya ve sanatkâr listeleri için bk. Vural Savaş, "Heşt Behişt Sarayı'ndan Topkapı Sarayı'na: Şah İsmail'in, Çaldıran Savaşı'ndan Sonra Alıkonulan Hazine ve Eşyaları", *Toplumsal Tarih*, S. 208 (Nisan 2011), s. 24-36. Bu çalışma, gözden geçirilip genişletilerek yeniden yayımlanmıştır. Bk. Vural Savaş, "From Tabrız to Istanbul: Goods and Treasures of Shāh Ismāʿīl Looted After The Battle of Chāldırān", *Studia Iranica*, S. 44/2 (2015), s. 227-276.

Abâyîbâfân	Zeyneddin Ali *Tebrîzî*, Üstâd Ahî *Tebrîzî*	2
Mücellidân	Şeyhzâde Zeyneddin Ali, Sa'deddin *müzehhib*	2
Kannâdân	Üstâd Şah Muhammed *kannâd*	1
Nayzenân ve Gûyendegân	Mîr Ahmed *Tebrîzî nayzen,* Ali Han *nayzen,* Sultan Hüseyin *avvâd,* Nimetullah *çengî,* Şah Kulu *Horasânî kamançeî,* Muhammed Fâid *avvâd,* Hâfız Muhammed *hânende,* Mahmud *sipâhçeî hânende*	8
Nakkāşân	*Ser-nakkāşân* Şah Mansur *Tebrîzî*, Abdülganî, Hüseyin *Kazvînî nakkāş*, Şah Kulu *nakkāş*, Hacı Beğ, Şeyhî Beğ	6
Müneccim	Hoş Mevlânâ Rûşenî *müneccim*	1
Kâtip	Seyyid Şemseddin Muhammed *kâtib,* Hoş Sultan Ali *kâtib*	2
Toplam		**54**

Tebriz'de dokuz gün kalan Sultan Selim, Amasya'da kışlamak üzere 15 Eylül tarihinde şehirden ayrıldı. Yola çıkmadan üç gün önce de kentin ileri gelenlerinin, meşhur sanatkâr ve tüccarlarının, Şah'ın Horasan'dan Tebriz'e sürdükleri de dâhil olmak üzere, aileleriyle birlikte İstanbul'a göçürülmesi emrini verdi[16]. Kapıkulu askerlerinin korumasında yola çıkan bini aşkın kişi[17], Amasya'da geçirdikleri kışın ardından 1515 yılının Mart ve Nisan aylarında peyderpey, kafileler halinde İstanbul'a gönderildi[18]. Başkente getirilerek Saray hizmetine alınan sanatkârların

16 *Haydar Çelebi Rûznâmesi* (Feridun Bey, *Münşe'âtü's-Selâtîn*, C I içinde, s. 463); Celâl-zâde Mustafa, *Selim-nâme*, s. 155; Kemal Paşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman*, IX. Defter, haz. Ahmet Uğur, *The reign of Sultan Selim I in the light of the Selim-nâme literature*, Berlin 1985, s. 122-123; Hoca Sadettin Efendi, *Tâcü't-Tevârîh*, C 2, s. 282. Bu konuda ayrıca bk. Şehabettin Tekindağ, "Yeni Kaynak ve Vesikaların Işığı Altında Yavuz Sultan Selim'in İran Seferi", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, C 17/S. 22 (1967), s. 71-73.

17 İdrîs-i Bidlîsî, *Selîm Şâh-Nâme,* s. 250, 254. Tebriz'den göç ettirilenlerin sayısı hakkında kaynaklardaki bilgiler farklılık göstermektedir. Lütfi Paşa 200 hane (Kayhan Atik, *Lütfi Paşa ve Tevârih-i Âl-i Osman*, Ankara 2001, s. 219) ve Hoca Sadettin 1000 kişi (*Tâcü't-Tevârîh,* C 2, s. 282) ile İdris-i Bidlîsî'ye en yakın ve makul sayıları verirken, Muhyî Çelebi 1700 (*Selim-nâme*, Konya Koyunoğlu Müzesi Kitaplığı, nr. 13335, vr. 68b), İbn-i Kemal de 2000 hanenin (Ali Kökoğlu, *Kemal Paşa-zâde'nin Selim-nâmesi*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 1994, s. 164-165) aileleri ve eşyalarıyla birlikte İstanbul'a sürüldüğünü belirtmektedir. İran kaynaklarında ise bu sayı birkaç yüz kişi olarak ifade edilmektedir. Bk. Nizameddin Mücir Şeybani, *Teşkil-i Şâhenşâhî-i Safaviyye,* Tahran 1346, s. 208'den naklen Farrokh Malekzadeh, "İstanbul Topkapı Sarayı Müzesinde Bulunan Şah İsmail-i Safevi'ye Ait Kupa", *İstanbul Üniversitesi Tarih Enstitüsü Dergisi,* S. 7-8 (1976-1977), s. 268.

18 Sancak beyi, azep, sipahi, silahtar ve zeamet sahibi askerlere teslim edilen Tebriz sürgünlerinden önemli bir kısmının gruplar halinde listelendiği kayıtlar yayımlanmıştır. Bk. Hüseyin Arslan, *Osmanlı'da Nüfus Hareketleri (XVI. Yüzyıl) Yönetim, Nüfus, Göçler, İskânlar, Sürgünler,* İstanbul 2001, s. 325-333. Eserde, kullanılan arşiv kaynağı "D.BŞM.d. 36806, s. 648-663" olarak belirtilmiştir. Ancak

pek çoğu, zaman içerisinde Ehl-i hiref teşkilatının ilgili sanat sınıflarına kaydedildi. Çalışma konumuzun esasını da işte bu sanatçılar yani günümüze ulaşan en erken tarihli Ehl-i hiref maaş defterlerinde (1526-1566) kayıtlı Tebrizli sanatkârlar oluşturmaktadır. Amacımız, bu defterlerdeki verilerden hareketle sanatçıların isimlerini, kuruma giriş şekillerini ve tarihlerini, aile bilgilerini, maaşlarını, hizmet sürelerini, yaklaşık ölüm tarihlerini ve hangi sanat dalında kaç kişi çalıştıklarını tespit edebilmektir.

Araştırmamızın ana kaynağı ve başlangıç noktası 1526 tarihli Ehl-i hiref teftiş defteridir[19]. Elimizdeki en erken tarihli defter oluşu ve içerik bakımından başka bir örneğine rastlanmayışı bu defteri eşsiz kılmaktadır. Tutulduğu tarih itibariyle Sultan II. Bayezid, I. Selim ve I. Süleyman devri sanatkârlarının isim, köken ve kuruma intisaplarına dair verdiği bilgiler son derece kıymetlidir. Tebrizli sanatkârların Osmanlı sarayına mensubiyetleri de en net ve doğru şekilde bu defterde görülmektedir. O yüzden, çalışmamızın başlangıcı ve hazırladığımız sanatkâr listelerinin temeli buradan elde edilen verilere dayanmaktadır. Tespit edilen sanatkârların izleri ve kuruma sonradan dâhil olanların isimleri ise Kanunî döneminde tutulmuş 1545[20], 1557-58[21], 1564[22] ve 1566[23] tarihli diğer Ehl-i hiref defterlerinden takip edilmiştir. Tebriz'den getirilen az sayıdaki Horasan, Merv, Şiraz, İsfahan, Çerkes ve Gürcü kökenli sanatkârlar da ayırım yapılmaksızın çalışma kapsamına alınmıştır. Safevî hâkimiyetindeki bölgelerden geldiklerine dair haklarında hiçbir açıklama bulunmayanlar ise değerlendirme dışı tutulmuştur.

---

yazarın kaynak olarak kullandığı bu defter, Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)'nde "Bâb-ı Defterî Başmuhasebe Kalemi Defterleri (D.BŞM.d.)" fonunda değil, "Bâb-ı Defterî Müteferrik Defterler (D.M.d.)" fonunda kayıtlıdır.

19 BOA, TSMA, D.9706/1 (Rebî'ülâhir 932 / 15 Ocak-12 Şubat 1526). Yayımlanan bu defter için bk. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Osmanlı Sarayı'nda Ehl-i Hiref (Sanatkârlar) Defterleri", *Belgeler,* C 11/S. 15 (1986), s. 23-65. Osmanlı Saray Teşkilâtı ve Sanat Tarihi araştırmalarında başvuru eseri niteliği taşıyan bu çalışmada, *zernişânî* sınıfıyla ilgili başlığın atlandığı (s. 38'de İsmail Tebrîzî ile başlayan liste) ve sanatkârların Ehl-i hiref defterine kaydedildiği tarihlerle alâkalı hatalı okumaların olduğu bilinmelidir.

20 BOA, TSMA, D.9706/4 (Muharrem-Rebî'ülevvel 952 / 15 Mart-11 Haziran 1545). Yayımlanan bu defter için bk. Bahattin Yaman, "1545 Yılı Osmanlı Saray Sanatkârları", *Belleten,* C LXXII/S. 264 (Ağustos 2008), s. 501-534.

21 BOA, TSMA, D.9612 (Muharrem-Zilhicce 965 / 24 Ekim 1557-13 Ekim 1558). Yayımlanan bu defter için bk. Bahattin Yaman, "1557 Tarihli Ehl-i Hıref Defterine Göre Osmanlı Saray Sanatkârları", *Kök Araştırmalar,* C 8/S. 2 (Güz 2006), s. 5-38.

22 BOA, TSMA, D.808 (Şevval 971-Rebî'ülevvel 972 / 13 Mayıs-5 Kasım 1564).

23 BOA, Mâliyeden Müdevver Defterler Tasnifi (MAD.d.), 6196, s. 148-160 (Muharrem-Rebî'ülevvel 974 / 19 Temmuz-15 Ekim 1566).

Bu çalışmada, Tebrizli sanatkârların hangi üslupta eserler verdikleri, ne tür projelerde yer aldıkları, bir ekol oluşturup oluşturmadıkları, bulundukları sanat sınıfına ve Osmanlı sanatına katkıları gibi sanat tarihçilerinin uzmanlık sahalarına giren konular ele alınmamaktadır. Bir teşkilat tarihi araştırması olan makalemizde, öncelikle Tebrizli sanatkârların Osmanlı sarayına mensubiyetlerinin arttığı Sultan II. Bâyezid ve I. Süleyman devirleri arasındaki Ehl-i hiref sayıları aydınlatılmaya çalışılmıştır. Ardından da Tebrizli sanatçıların Ehl-i hirefe nasıl ve ne zaman dâhil oldukları, öncesinde istihdam edildikleri saray birimleri, sayıları, teşkilat içerisindeki oranları ve hangi sınıflarda yoğunlaştıkları Kanunî dönemi verilerinden hareketle oluşturulan sanatkâr listesi üzerinden tespit edilerek değerlendirmelere gidilmiştir.

Ehl-i Hiref Sınıfları ve Sayıları (1501-1526)

Ehl-i hiref maaş defterlerinde kayıtlı sanatkârların sayısı ve mensup oldukları sanat sınıfları hakkında bugüne dek ulaşılabilen en eski belge, Sultan II. Bayezid dönemine ait olduğu bilinen tarihsiz bir mevâcib defteridir. Yaptığımız inceleme neticesinde, 907-910 (1501-1505) yılları arasındaki dört yıldan birine ait olduğunu tespit ettiğimiz bu yıllık maaş icmal defterinde[24] Ehl-i hiref mevcudu 360 olarak belirtilmiştir. Sanatçı isimlerinin yer almadığı, 42 sanat sınıfının adı, mensuplarının sayısı, aylık ve yıllık ödenen maaş miktarının yazılı olduğu defterde; hattatlar (8 kişi), güreşçiler (12 kişi), marangozlar ile çıkrıkçılar (mimarlarla birlikte 21 kişi) Kanunî dönemi kayıtlarından farklı olarak ehl-i hiref dışında tutulmuştur. Ömer Lûtfi Barkan tarafından yayımlanan bu kıymetli belge, önemine binaen tekrar

24 BOA, TSMA, D.9587; Ömer Lûtfi Barkan, "H.933-934 (M.1527-1528) Malî yılına ait bir bütçe örneği", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi*, C 15/S. 1-4 (Ekim 1953-Temmuz 1954), s.308-311. Defterdeki kayıtlar, tutulduğu tarihin tespitinde iki önemli ipucunu barındırmaktadır. Birincisi, *müşâherehorân* denilen aylıklı zümreler içerisinde "Cemâ'at-i Müteferrika" başlığı altında meşhur Türk denizcisi Kemal Reis'in adının geçmesidir. Kendisine 1495 yılında II. Bayezid tarafından maaş bağlandığı bilgisi (İdris Bostan, "Kemal Reis", *TDVİA,* C 25, Ankara 2002, s. 226), bu defterin 1495 yılı sonrasında tutulduğunu netleştirmektedir. İkincisi de yine aynı başlık altında yer alan "Emîn-i binâ-i imâret-i cedîd" kaydıdır ("imâret" kelimesi ve altındaki satır Barkan'ın neşrinde atlanmıştır). Bu kayıt Sultan II. Bayezid'in İstanbul'da yaptırdığı Bayezid Camii ve imaretiyle alâkalıdır. İnşaat 906 yılı Zilhicce ayı sonlarında (Temmuz 1501) başlamış, Cemâziyelevvel 911 (Ekim 1505)'de tamamlanmıştır (Semavi Eyice, "Beyazıt II. Camii ve Külliyesi", *TDVİA,* C 6, İstanbul 1992, s. 45). İmaretin bina emini ise Hüsam Beğ bin Cendere olup, bu görevinin ardından 1506 yılında Amasya'daki İmâret-i Cedîd mütevelliliğine atanmıştır (İlhan Gök, *Atatürk Kitaplığı M.C. 0.71 Numaralı 909-933/1503-1527 Tarihli İn'âmât Defteri (Transkripsiyon-Değerlendirme)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2014, s. 395, 413, 535). Bu bilgi de defterdeki kayıtların 907-910 (1501-1505) yılları arasındaki dört yıldan birine ait olduğunu göstermektedir.

gözden geçirilmiş ve ilgili başlık, neşrindeki bazı hatalar[25] düzeltilmek suretiyle tablolaştırılarak aşağıda yeniden verilmiştir.

Tablo 2: Ehl-i Hiref Sınıfları ve Sayıları [1501-1505]

Cemâ'at-i Erbâb-ı Sanâyi' ve Ehl-i Hiref Üç yüz altmış neferdir							
Fî Şehr 63.528 Akçe				Fî Sene 762.336 Akçe			
Minhâ							
	Nefer	**Fî Şehr (Akçe)**	**Fî Sene (Akçe)**		**Nefer**	**Fî Şehr (Akçe)**	**Fî Sene (Akçe)**
Şimşîrgerân ma'a şâkirdâneş	19	3.041	36.492	Naklbendân	4	1.649	19.788
Kemângerân ma'a şâkirdâneş	44	7.436	89.232	Kālîçebâfân ma'a şâkirdâneş	18	2.288	27.456
Tîrgerân ma'a şâkîrdâneş	20	3.039	36.468	Kazzâzân ma'a şâkirdâneş	7	1.328	15.936
Kârdgerân ma'a şâkirdâneş	7	1.239	14.868	Habbâzîn ma'a şâkirdâneş	11	960	11.520
Sipergerân	2	236	2.832	Cerrâhîn	4	1.387	16.644
Kûftegerân ma'a şâkirdâneş	8	914	10.968	Aşşâbân	4	531	6.372
Zernişâniyân	2	619	7.428	Serrâcîn	4	1.090	13.080
Kuyumcıyân ma'a şâkirdâneş	35	5.710	68.520	Kündekâriyân	3	590	7.080
Külâhdûzân ma'a şâkirdâneş	19	3.511	42.132	Zihgîrî	3	414	4.968

25 Belgedeki "Cemâ'at-i Erbâb-ı Sanâyi' ve Ehl-i Hiref" başlığı Barkan'ın neşrinde yanlış yerde kullanıldığından, *şimşîrgerân* ve *kemângerân* sınıfları teşkilat dışında görünmektedir. Ayrıca, *kûftegerân* sınıfı "girift-gerân" şeklinde okunmuş, *külâhdûzân* ve *sâztrâşân* sınıflarına verilen yıllık maaş tutarları da hatalı girilmiştir.

Postîndûzân ma‘a şâkirdâneş	10	1.946	23.352	Sühengerân ma‘a şâkirdâneş	3	619	7.428
Mûzedûzân ma‘a şâkirdâneş	8	1.505	18.060	Niyâmgerân ma‘a şâkirdâneş	4	385	4.620
Yâr Ahmed ve Sinan, *Hayyâtân*	2	885	10.620	Sâztrâşân	4	1.268	15.216
Çahşîrciyân	2	413	4.956	Anberîne-ciyân	4	412	4.944
Âhengerân ma‘a şâkirdâneş	13	1.374	16.488	Zencîrbâfân	2	502	6.024
Çilingirân ma‘a şâkirdâneş	10	1.418	17.016	Hacı Yusuf *Erreger*	1	147	1.764
Bozdoğâniyân ma‘a şâkirdâneş	7	930	11.160	Mahmud *Hakkâk*	1	236	2.832
Topçuyân-ı top-ı âhen ve gebrân-ı topçu ma‘a şâkirdâneş	15	1.949	23.388	Baba Tenterânî *Meş‘aledâr*	1	354	4.248
Tüfenkçiyân	2	442	5.304	Hacı İbrahim *Helvayî*	1	295	3.540
Kazgânyân ma‘a şâkirdâneş	22	3.795	45.540	Yunus *Mârî*	1	295	3.540
Mücellidân ma‘a şâkirdâneş	9	1.887	22.644	Şeyh Ali *Haymedûz*	1	236	2.832
Nakkāşân ma‘a şâkirdâneş	22	5.958	71.496	Hacı ( ) *Zerdûz*	1	295	3.540

Devletin maaşlı çalışanları arasında yer alan Ehl-i hiref mensuplarına dair en ayrıntılı bilgiler mufassal maaş defterlerinde bulunmakla birlikte, üç aylık ya da yıllık tutulan maaş icmal defterleri de sayılar ve ödenen toplu ücretler bakımından önemli veriler içermektedir. 907-910 (1501-1505) yılları arasındaki dört yıl-

dan birine ait olan yukarıdaki belge ile 1526 tarihli maaş defteri arasındaki 20-25 yıllık boşluğu dolduranlar da bu defterlerdir. İçlerinde en erken tarihlilerinden biri, II. Bayezid'in vefatı öncesine ait Şevval-Zilhicce 917 (22 Aralık 1511-18 Mart 1512) tarihli üç aylık mevâcib defteridir. Buradaki kayıtta Ehl-i hiref ile *müşâherehorân* cemaati toplamı 897 kişi olarak verilmiştir.[26] Bu verinin çözümlenmesi iki yıl sonrasına ait kayıtlarla mümkün olabilmektedir. Sultan I. Selim'in Çaldıran Zaferi öncesine ait Rebî'ülâhir-Cemâziyelâhir 920 (26 Mayıs-21 Ağustos 1514) tarihli defterde Ehl-i hiref sayısı 326, *müşâherehorân* sayısı 597, ikisinin toplamı ise 923'tür.[27] Bu bilgi, Sultan II. Bayezid'in vefatında Ehl-i hiref mevcudunun yine 325 civarında olduğunu göstermektedir.

Üç aylık mevâcib defterlerinde kayıtlı verilerden tertip edilmiş aşağıdaki tabloda görüleceği üzere, 1514 yılı sonrası geçen altı yılda kurum bünyesindeki sanatkâr sayısı 100 kişi (%30) artmış ve Yavuz'un vefat ettiği 1520 yılı sonunda 425'e ulaşmıştı. Sultan Süleyman'ın tahta çıkışıyla birlikte bir yıl içerisinde bu sayıya 121 kişi daha ilave oldu ve toplam mevcut 546'yı buldu. Bu hızlı artışta, şehzadeliğinde kapı halkı arasında olan sanatkârların Sultanla birlikte İstanbul'a getirilerek Ehl-i hiref kadrosuna dâhil edilmesinin de payı vardı. 1526 kayıtlarına göre bu şekilde gelenlerin sayısı otuzdu. Şubat-Mayıs 1523 ve 1524 yılındaki alımlarla birlikte teşkilata bağlı sanatkâr sayısı 612'ye, ödenen yıllık maaş tutarı da yaklaşık 1,5 milyon akçeye ulaştı.

26 BOA, MAD.d. 23, vr.7b.

27 BOA, MAD.d. 23, vr.24a. Maaşlı zümrelerin sayılarının çıkartıldığı 920 (1514) tarihli başka bir belgede ise Ehl-i hiref mevcudu 308 olarak kayıtlıdır. Bu sayıya, aynı evrakta "Ehl-i hiref ustaları" başlığı altında verilen 21 rakamı da ilave edildiğinde toplam mevcut 329'a ulaşmaktadır. Kanunî dönemi maaş defterlerinde Ehl-i hiref bünyesinde bulunan *cerrahlar*, bu tarihte 42 kişi ile kurum dışında yer almaktadır (BOA, TSMA, E.745/64 (E.5475). Yayımlanan bu evrak için bk. Barkan, agm., s. 312-313).

Tablo 3: Ehl-i Hiref Sayıları (1514-1530)

Tarih	Cemâ'at-i Ehl-i Hiref (Nefer)	Fî Yevm (Akçe)	Fî Sene (Akçe)
26 Mayıs-21 Ağustos1514[28]	326	1.998	-
14 Eylül-11 Aralık 1520[29]	425	2.483	-
7 Haziran-30 Kasım1521[30]	546	3.743	1.336.790
20 Kasım 1522-16 Şubat 1523[31]	523	3.719	1.315.826
16 Mayıs-12 Ağustos 1523[32]	570	4.093	1.437.682
10 Kasım 1523-6 Şubat 1524[33]	562	4.028	1.425.912
29 Ekim 1524-25 Ocak 1525[34]	612	4.100	1.453.529
29 Mayıs-24 Ağustos 1530[35]	601	4.091	1.433.619

Çalışmamızın ana kaynakları arasında bulunan Kanunî dönemine ait dört adet Ehl-i hiref maaş defterinden 1526 tarihli ilk deftere göre, kuruma bağlı 38 sanat sınıfına mensup sanatkâr sayısı 598'dir. Bu da 1514 yılı sonrası geçen 12 yılda teşkilattaki sanatçı istihdamının %85 oranında arttığını ortaya koymaktadır. Bu sayı, 1545 tarihli ikinci defterde 779'a yükselmiş, 1557-58 tarihli üçüncü defterde 597, 1566 tarihli dördüncü defterde ise 639 olmuştur. Aşağıdaki tablo ise Sultan II. Bayezid ve I. Süleyman devri kayıtlarından hareketle 1501-1505 ve 1526 yıllarında Ehl-i hiref çatısı altında yer alan sanat sınıflarını ve sayılarında yaşanan değişimi göstermektedir.

28 BOA, MAD.d. 23, vr. 24a (Rebî'ülâhir-Cemâziyelâhir 920).

29 BOA, MAD.d. 23, vr. 9a (Şevval-Zilhicce 926).

30 BOA, MAD.d. 23, vr. 16b, 18a (Receb-Zilhicce 927).

31 BOA, MAD.d.. 23, vr. 14a (Muharrem-Rebî'ülevvel 929).

32 BOA, MAD.d. 23, vr. 34b (Receb-Ramazan 929).

33 BOA, MAD.d. 23, vr. 10a (Muharrem-Rebî'ülevvel 930).

34 BOA, MAD.d. 23, vr. 5a (Muharrem-Rebî'ülevvel 931).

35 BOA, MAD.d. 23, vr. 27b (Şevval-Zilhicce 936).

Tablo 4: Ehl-i Hiref Sınıfları ve Sayıları (1501-1505, 1526)

Sınıfı	Sayısı		Sınıfı	Sayısı	
	[1501-1505]	1526		[1501-1505]	1526
Nakkāşân	22	41	Neccârân	-	9
Mücellidân	9	8	Harrâtîn	-	10
Külâhdûzân	19	25	Mûzedûzân	8	13
Zergerân	35	58	Abâyîbâfân	-	8
Sîmkeşân	-	4	Kemhâbâfân	-	21
Hakkâkîn	1	9	Kālîçebâfân	18	16
Zerdûzân	1	5	Câmeşûyân	-	16
Kazzâzân	7	15	Destvâneî	-	3
Postîndûzân	10	14	Kâşîgerân	-	11
Zernişânî	2	22	Küştigîrân	-	7
Kûftegerân	8	5	Cerrâhîn	4	50
Anberîneî	4	3	Müteferrika-i Ehl-i Hiref	-	8
Kündekârân	3	14	Serrâcîn	4	4
Şimşîrgerân	19	18	Zencîrbâfân	2	1
Kârdgerân ile Sühengerân vd.	10	18	Helvayî	1	1
Niyâmgerân	4	7	Haymedûz	1	2
Siperdûzân	2	8	Hayyâtân	2	-
Bozdoğânî	7	17	Çahşîrciyân	2	-
Tîrgerân	20	15	Âhengerân	13	-
Kemângerân	44	23	Naklbendân	4	-
Çilingirân	10	20	Habbâzîn	11	-
Kazgānyân	22	18	Aşşâbân	4	-
Topçuyân-ı Âhen	15	8	Zihgîrî	3	-
Tüfekçiyân	2	10	Erreger	1	-
Dimeşkīgerân	-	22	Meş'aledâr	1	-
Sâztrâşân	4	11	Mârî	1	-
Toplam	**280**	**418**	**Toplam**	**80**	**180**

Kanunî dönemine ait olup maaş defteri niteliği taşımayan, ancak içerdiği bilgi oldukça kıymetli olan bir diğer kaynak da 1564 tarihli Ehl-i hiref yoklama defteridir. Defterde, hayatta olan teşkilat mensupları güncel maaş defterinden, vefat etmiş olanlar ise geçmiş yıllara ait defterlerden kontrol edilip kaydedilmiştir. Elde edilen sonuçlar defterin ilk sayfasında özetlenmiş, 438 kişinin hayatta 601 kişinin de vefat etmiş olduğu bilgisi verilmiştir. Bu defterin önemi, farklı sanat sınıflarına mensup sanatkârların "zinde" ve "müteveffa" başlıkları altında isim isim kaydedilmiş olmasıdır. Bu da biz araştırmacılara 1526, 1545 ve 1557-58 tarihli maaş defterlerindeki verilerden hareketle, 1564 yılından önce ölmüş sanatçılar için bir vefat tarih aralığı verme imkânı sağlamaktadır. Tutulan bu defter için yapılan taramalarda geriye doğru hangi tarihe kadar gidildiğini yani bakılan en eski defterin tarihini netleştirmek mümkün olmamıştır. Ancak, defterde yer almayan Tebrizli sanatkârlardan Nakkaş Hoca Beğ ve Kuyumcu Yâdigâr'ın Ocak 1532'de hayatta oldukları bilgisi[36], en azından bu tarihe kadar inilmediğini göstermektedir. 1545 yılı öncesi vefat etmiş sanatkârların ölüm tarihlerine dair farklı kaynaklardan elde edilecek yeni bilgiler, geçmişe yönelik 25-30 yıllık bir taramayla hazırlandığını düşündüğümüz bu defterin başlangıç noktasını tespit etmeyi kolaylaştıracaktır.

Tebrizli Sanatkârlar (1526-1566)

1526 tarihli Ehl-i hiref teftiş defteri, kayıtlı 598 sanatkârın hangi padişah döneminde teşkilata dâhil olduklarına dair önemli bilgiler içermektedir. Buna göre; sanatkârların 7'si Sultan II. Mehmed, 111'i II. Bayezid, 215'i I. Selim, 265'i ise I. Süleyman devrinde deftere kaydedilmiştir. Çıkan sonuç, Sultan Süleyman'ın tahta çıkışından itibaren altı yıl içerisinde kurum bünyesinde ciddi sayıda sanatçı istihdam edildiğini göstermektedir. Bu artışın sonraki yirmi yılda da sürdüğü 1545'te sayının 779'a yükselmesinden anlaşılmaktadır. Öte yandan, söz konusu defterde kayıtlı Tebrizli sanatkâr sayısının da 58 olduğu görülmektedir. Bunlardan 5'inin Sultan II. Bayezid, 16'sının I. Selim, 37'sinin de I. Süleyman devrinde Ehl-i hiref kadrosuna alındıkları tespit edilmiştir.

1526 teftişi, bu dönem sanatçı istihdamında İstanbul ve Edirne Harc-ı Hassa Eminliklerinin[37] de etkin rol üstlendiğini ortaya koymaktadır. 598 sanatçıdan

36 BOA, Kâmil Kepeci Tasnifi (KK.d.), 1764, s. 158.

37 İstanbul, Galata, Gelibolu, Edirne ve Bursa gibi şehirlerde Harc-ı hassa eminleri vardı. Bu eminler sarayların ve saraylıların yiyecek ve giyecek giderlerini, aylıklarını, saray için çalışan bazı meslek sahiplerinin ücretlerini, emeklilerin emekli maaşlarını, giderleri Hazinece karşılanan cami ve mescitlerdeki görevlilerin maaşlarını öderdi (Halil Sahillioğlu, "Emîn", *TDVİA,* C 11, İstanbul

58'inin (%9,7) kuruma atanmadan önce maaşlarını buralardan aldıkları bilgisi, Osmanlı sarayında Ehl-i hiref kadrosunda bulunmayan başka sanatçıların varlığına delil teşkil etmektedir. Kanûnî öncesi saray hizmetine alınan bu 58 kişinin 50'sine İstanbul, 8'ine Edirne Harc-ı Hassa Eminliğinden maaş bağlandığı görülmektedir. İçlerinde Tebrizli olup olmadığı araştırıldığında ise karşımıza Yavuz'un 1514 Çaldıran Zaferi sonrası Amasya üzerinden İstanbul'a getirttiği sanatkârlar çıkmaktadır. Listeler incelendiğinde, haklarında o dönem Tebriz'den sürgün geldikleri şeklinde açıklama yapılan sanatçı sayısının 35 olduğu, bunlardan 23'ünün Ehl-i hiref kadrosuna alınmadan önce İstanbul (18 kişi) ve Edirne (5 kişi) Hassa Harcı'ndan maaş bağlanarak sarayda istihdam edildikleri tespit edilmiştir. Örneğin, içlerinde meşhur Şah Kulu'nun da bulunduğu yedi nakkaşın Ehl-i hirefe dâhil edilmeden önce İstanbul Hassa Harcı'ndan maaş aldıkları bilgisi kayıtlarda yer almaktadır.

1515 yılında İstanbul'a getirilen Tebrizli sanatkârların sayısı hakkında ise net bir bilgiye sahip değiliz. Ancak önemli bir kısmına saray hizmetine girer girmez Ehl-i hiref kadrosu tahsis edilmediğini biliyoruz. Bu konudaki mühim belgelerden biri de Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde kayıtlı 9784 numaralı defterdir. Tek varaklık, tarihsiz bu defterde Tebriz'den getirilen bir grup sanatkârın listesi yer almaktadır. İçlerinde *Zerger* Derviş Muhammed gibi 1526 kayıtlarında Tebriz'den sürgün geldiği belirtilen sanatçıların bulunması, belgenin 1515 tarihli olduğunu kanıtlamaktadır. Aşağıda tablo haline getirilmiş listede 16 nakkaş, farklı dallardan 18 sanatkâr ve 4 de sâzende olmak üzere 38 kişinin ismi yazılıdır. Ayrıca yanlarında 23 kişiden ibaret sanatlarında ustalaşmış oğulları bulunmaktadır[38].

Tablo 5: Tebriz'den Getirilen Bir Grup Sanatkârın Listesi (1515)

Tafsîl-i esâmî-i üstâdân ki Tebriz'den gelmişlerdir.			
Cemâ'at-i Nakkāşân-ı berîn-i mûcib			
Şah Muhammed *Musavvir*	Abdülganî *Musavvir*	Derviş Beğ *Musavvir*	Şeyhhan *Nakkāş*
Alâeddin Muhammed *Nakkāş*	Mansur Beğ *Nakkāş*	Şeyh Kemal *Nakkāş*	Ali Beğ *Nakkāş*
Ahî Beğ *Nakkāş*	Abdülhâlık *Nakkāş*	Mirza Beğ *Nakkāş*	Nazar *Nakkāş*

1995, s. 112; Arif Bilgin, "Harc-ı Hâssa Emini", *TDVİA,* C Ek-1, İstanbul 2016, s. 535-536).

38 BOA, TSMA. D.9784; İ. H. Uzunçarşılı, agm., s. 24.

Abdülfettah *Nakkāş*	Mîr Aga *Nakkāş*	Şeref *Nakkāş*	Ali Kulu *Nakkāş*
Yekûn 16 nefer			
Cemâ'at-i Müteferrika			
Sultan Ali *Hakkâk*	Abdülvâhid *Kâtip*	Sultan Ali *Kâtip*	Arîzî Muynî *Dûz*
Mevlânâ Kelâmî *Kazzâz*	Hoca Gelen *Zerger*	Sultan Kulu *Zerger*	Derviş Muhammed *Zerger*
Mîr Hüseyin *Kûfteci*	Emînüddin *Kûfteci*	Hâcegî *Misger*	Abdürrezzâk *Kâşî-traş*
Burhan *Kâşî-traş*	Mahmud *Kālcı*	Hacı Muhammed *Camcı*	Muhammed Can *Camcı*
Koç Ahmed *Hallaç*	Muhammed *Zihgîrci*		
Yekûn 18 nefer			
Cemâ'at-i Sâzendegân			
Şeyh Murad *Naycı*	İmam Kulu *Nayzen*	Şah Murad *Kānuncu*	Maksud *Dâireci*
Yekûn 4 nefer			
Cem'an 38			
Bunlardan gayrı yirmi üç nefer oğulları vardır. Anlar dahi üstâdlardır.			

Toplam 61 kişiden oluşan bu sanatçı topluluğu içinde isimleri yazılı 38 kişiyi 1526 tarihli Ehl-i hiref defterinde aradığımızda karşımıza sadece üç kişinin adı çıkmaktadır. Bunlar; kuyumcular sınıfından Derviş Muhammed, Hoca Gelen/Hoş Gelen ve Sultan Kulu adlı sanatçılardır. Kalan 35 kişiden 10'unun izine ise 1545 tarihli defterde rastlanmaktadır. Bunların yedisi nakkaşlardan olup isimleri; Şah Muhammed, Ali Beğ, Ahî Beğ, Abdülhâlık, Abdülfettah, Mîr Aga/Emir Ağa ve Ali Kulu'dur. Diğerleri de *Kâtip* Abdülvâhid, *Misger* Hâcegî ve *Camcı* Hacı Muhammed'dir. Üç sanatçının adı ise 1564 yılı itibariyle Ehl-i hiref mensuplarından hayatta olan ve olmayanların listesinin çıkartıldığı yoklama defterinde bulunmaktadır. 1526 sonrası kuruma alınıp 1545 öncesi vefat eden bu üç isim *Hakkâk* Sultan Ali, *Kûfteci* Mîr Hüseyin ve *Kâtip* Sultan Ali'dir. Geriye kalan 22 kişinin akıbetine dair elimizdeki defterlerde bir kayda rastlanmamıştır. Elde edilen tüm bu bilgiler Sultan Bayezid, Selim ve Süleyman devrinde saray hizmetine girmiş sanatkârların

tamamının Ehl-i hiref kadrolarında yer almadığını, Tebriz'den getirilenlerin büyük bir kısmının da uzun süre İstanbul ve Edirne Hassa Harcı'ndan maaş bağlanmak suretiyle sarayda çalıştırıldıklarını göstermektedir.

İncelemelerimiz neticesinde tespit edebildiğimiz, günümüze ulaşan en erken tarihli Ehl-i hiref maaş defterlerinde kayıtlı Tebrizli sanatkâr sayısı 90'dır. Dört maaş bir de yoklama defterinden çıkartılan bu sayı içerisinde 1526 kayıtlarında yer alanlar çoğunluğu teşkil etmektedir. Daha önce de belirtildiği üzere, bu tarihteki Ehl-i hiref mevcudunun 58 kişi ile yaklaşık %10'unu oluşturan Tebrizli sanatkâr sayısı 1545'te 46'ya (%5,9) inmiş, 1557-58 tarihinde yarıdan fazla azalarak 22'ye (%3,7) gerilemiş, 1566'da ise 15'e (%2,3) düşmüştür. Vefatlardan kaynaklı bu eksi yöndeki gidişat sonraki yıllarda da devam etmiştir. 1526 ve 1545 verileri, Tebrizli sanatkârların Ehl-i hiref kadrolarında en yüksek sayıya 1530'lu yılların başında ulaştığını göstermektedir. Maaş defterlerine peyderpey kaydedilen bu sanatkârlar arasında çoğunluğu oluşturanlar ise nakkaşlar[39] ile kuyumculardı. Sayılarındaki artışın bir sonucu olarak 1526 yılı sonrasında bu sanat sınıflarına ait kadrolar ikiye bölündü. 1545 kayıtlarında görüldüğü üzere, nakkaşlar ve kuyumcular arasında Anadolu ve Rumeli kökenliler için *Bölük-i Rûmiyân,* Tebriz kökenliler için de *Bölük-i Acemân* teşkil edildi. Bu iki ayrı bölük uygulamasına ancak Tebrizli sanatkâr sayısının vefatlar nedeniyle giderek azaldığı Kanunî dönemi sonrasında son verildi[40].

Tablo 6: Tebrizli Sanatkârların Sanat Sınıfları ve Sayıları (1526-1566)

Sınıfı	Sayısı	Sınıfı	Sayısı
Nakkāşân	25	Kazgānyân	2
Zergerân	18	Kâşîgerân	1
Zernişânî	9	Postîndûzân	1
Kûftegerân	2	Abâyîbâfân	3
Hakkâkîn	3	Külâhdûzân	1
Sîmkeşân	2	Mücellidân	1
Zerdûzân	2	Kâtibân-ı Kütüb	4

39 Türk nakış tarihi ile ilgili Rıfkı Melûl Meriç'in 1953 yılında Osmanlı arşiv belgelerine dayalı yaptığı çalışması günümüzde hâlâ bir başvuru eseri olma konumunu muhafaza etmektedir. Bk. Rıfkı Melûl Meriç, *Türk Nakış San'atı Tarihi Araştırmaları 1 Vesikalar,* Ankara 1953. Nakkaşlarla ilgili yapılan bir diğer çalışma için de bk. Murat Uluskan, "İstanbul'un Yapı Sanatkârları: Nakkaşlar ve Sıvacılar (1700-1838), *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi,* S. 28 (İstanbul 2013), s. 11-50.

40 BOA, TSMA. D.9613/1, vr. 2b-3b (Mart-Mayıs 1596).

Şimşîrgerân	2	Cerrâhîn	1
Siperdûzân	5	Küştigîrân	3
Kârdgerân ile Sühengerân vd.	2	Müteferrika-i Ehl-i Hiref	3
Toplam: 90			

Söz konusu kırk bir yıllık dönemde, isimlerini tespit ederek ekte tablolar halinde verdiğimiz yirmi sanat sınıfına mensup 90 sanatçının 25'i (%28) nakkaşlardan oluşmaktadır. İçlerinde, Sultan II. Bayezid devrinde Ehl-i hirefe dâhil edilip 1526 yılı itibariyle hayatta olan beş sanatçı vardır. Bunlar; Hasan bin Muhammed, *Ressâm* Hasan bin Abdülcelil, Melek Ahmed ve oğulları Muhammed ile Ali'dir. Hasan bin Muhammed'in, II. Bayezid'in saltanatının ilk on yılında yani 1481-1490 yılları arasında saray hizmetine girdiği hakkındaki açıklamada yer almaktadır. Keza, Yavuz Sultan Selim'in Tebriz'deki Safevî sarayından getirttiği *Ressâm* Şah Kulu'nun Bağdatlı olduğu da 1545 tarihli maaş defterinde yazılıdır. 1515-1566 yılları arasında hayatta olup en az 51 yıl saray hizmetinde bulundukları anlaşılan dört Tebrizli nakkaşın isimleri ise Şah Muhammed, Ahî Beğ, Ali Kulu ve Emir Ağa'dır.

Ehl-i hiref kadrolarında Tebrizli ikinci kalabalık grup 18 sanatçı (%20) ile *zergerân* yani kuyumculardır. 1526'da günlük 26 akçe ile en yüksek maaşı alan Hoca Mircan'ın Muzaffer, Ahmed, Muhammed ve Mustafa; Maksud Ali'nin de Derviş ve Burhan adlı oğullarının olduğu ve aynı sınıf içerisinde yer aldıkları bu defterlerde kayıtlıdır. 1526-1566 yılları arasında hayatta olan iki kuyumcu ise Muzaffer bin Mircan ve Şah Hüseyin bin Şah Hasan adlı sanatçılardır. Kuyumculardan sonra sıralamada üçüncü sırayı 9 kişi (%10) ile *zernişânî* denilen altın kakmacılar almaktadır. Altından motifleri kakma yöntemiyle yerleştiren bu sanatkârlar arasında, 1566 yılında hayatta olup en az kırk bir yıl kurumda çalıştıkları bilinen üç isim; Hüseyin bin Cemaleddin, Mesud-ı Şirâzî ve Ayas Çerkes'dir. Ayrıca, Tebriz'den getirildikten sonra Sultan Selim zamanında vefat eden Zernişânî Kāsım'ın Muhammed ve Ali isimli iki oğlu da aynı sınıf içerisinde yer almaktadır.

Tebrizli sanatkârların 52'sinin (%58) mensup olduğu bu üç sanatçı topluluğunun dışında kalan 38 kişi (%42) ise on yedi sanat sınıfına dağılmıştır. İçlerinde, *Zerdûz* Beşâret Gürcü ve *Hattât* Abdülvâhid gibi yarım asrı aşkın sarayın himayesinde çalışmalarını sürdüren sanatkârlar vardır. Ayrıca, Ehl-i hirefle ilgili araştırmalarda "keştigerân" şeklinde hatalı bir okumayla saray kayıklarının yapım, onarım ve bakımından sorumlu sanatçılar olarak tanımlanan sınıfın aslında *küştigîrân* yani

güreşçiler olduğu tespit edilmiştir. 1557-58 tarihli maaş defterinde Türkçe adıyla verilen bu sınıf içerisinde, Kanunî döneminde saraya alınmış Acem menşeli Kemal, Şah Kulu ve Pars adlı üç güreşçi yer almaktadır. "Müteferrika-i Ehl-i Hiref" başlığı altında farklı sanatlar icra eden az sayıdaki sanatkârın kayıtlı olduğu sınıfta ise Tebriz'den getirilmiş Hacı Pîrî ve Muhammed Ali adlı iki *haymedûz* (çadırcı) ve Hacı Muhammed isminde bir de *camcı* bulunmaktadır.

Bu sanatçılar arasında, 1526 yılı itibariyle en yüksek maaşı *zernişânî* sınıfından günlük 28 akçe ile İsmail bin Abdullah almaktadır. Onu 26 akçe ile Kuyumcu Hoca Mircan, 24 akçe ile Nakkaş Melek Ahmed ve 22 akçe ile Nakkaş Şah Kulu ve Hâkkâk Şirem takip etmektedir. Yevmiyesi 20 akçenin üzerinde olan diğer sanatçılar; Nakkaş Hasan bin Abdülcelil ile Hasan bin Muhammed, Kuyumcu Maksud Ali ve Zernişânî Hüseyin bin Cemaleddin'dir. 1566 yılına gelindiğinde ise kayıtlı on beş Tebrizli sanatkârdan en yüksek maaşı 29,5 akçe ile Kuyumcu Şah Hüseyin bin Şah Hasan'ın, en düşük maaşı da 6,5 akçe yevmiye ile Nakkaş Ali Kulu'nun aldığı görülmektedir.

Tebrizli sanatkârlar arasında baba-oğul aynı sanat sınıfında çalışanlar olduğunu yukarıda örnekleriyle belirtmiştik. Ancak 1526 tarihli Ehl-i hiref defterinde kayıtlı bazı sanatçıların sanatkâr babaları, isimleri belirtilmekle birlikte, vefat etmiş ya da kurum dışında hizmet ediyor olmaları nedeniyle kadrolarda yer almamaktadır. Bu şekilde tespit edilen sanatkâr sayısı 12 olup isimleri aşağıdaki tabloda verilmiştir. İçlerinde; Fatih zamanında İran'dan gelerek Osmanlı Sarayında kâtip olarak istihdam edilen Abdullah, II. Bayezid devrinde Osmanlı hizmetine giren Nakkaş Muhammed ve Abdülcelil, Yavuz'un saltanatında Tebriz'den getirilen ve ismi ilgili defterin neşrinde "Şehrevân" şeklinde hatalı okunan Kuyumcu Pervâne gibi sanatkârlar bulunmaktadır.

Tablo 7

Sınıfı	İsmi
Nakkāşân	Hasan bin *Muhammed* Hasan bin *Abdülcelil* Muhammed bin *Abdurrahman* Şah Hüseyin bin *Ressâm Hüsâm*
Zernişânî	Hüseyin bin *Cemaleddin* Muhammed bin *Kāsım* İmad Beğ bin *Şemseddin Ali*

Zergerân	Mustafa bin *Pervâne* Şah Hüseyin bin *Şah Hasan*
Şimşîrgerân	Halil bin *Şeyh Hasan*
Postîndûzân	Ahmed bin *Hacı Lütfullah*
Kâtibân-ı Kütüb	Abdurrahman bin *Abdullah*

Sonuç

Sanatın en önemli alıcısı ve koruyucusu olan saraylar arasında 15. yüzyıldan itibaren artan iktidar mücadeleleri ve kültürel ilişkiler sanatsal ürünlerin çeşitlenip çoğalmasına, kullanılan üslupların da farklı coğrafyalara aktarılmasına vesile teşkil etti. Yaşanan savaşların ardından fethedilen bölgelerdeki nitelikli insanlar, saray sanatkârları ve eserleri savaş ganimeti olarak yönetim merkezlerine nakledildi. Doğuda olduğu gibi batıda da görülen bu uygulamanın yanı sıra sanatçılar, başka ülkelerin hâkimleri tarafından saraylarında çalışmaları için davet de edildiler. Kimi zaman zorunlu kimi zaman da gönüllü olarak kendilerine sunulan cazip sanat ortamlarını ve yüksek ücret tekliflerini kabul ederek, yeni sanat hamilerine hizmet etmek üzere aileleriyle birlikte göç ettiler. Ekonomik kaygılardan yoksun, ideal ortamlarda ürettikleri eserlerle sanatlarını ve üsluplarını geliştirdiler, şöhretlerini artırdılar ve yeni öğrenciler yetiştirdiler.

Osmanlı Sarayının himayesinde pek çok sanat sınıfını bünyesinde barındıran Ehl-i hiref teşkilatı, mensuplarının bir usta-çırak ilişkisi ve disiplini içinde yetiştiği, saray idaresinin talebi doğrultusunda eserler üretip sanatlarını teşhir etme fırsatı bulduğu bir kültür ve sanat kurumuydu. Fatih'ten başlayarak Sultan Bayezid, Selim ve Süleyman'ın sanata ve sanatçıya verilen desteği bir devlet politikası haline getirmeleri, Ehl-i hirefin bir teşkilat çatısı altında toplanıp gelişmesine büyük katkı sağladı. Özellikle, sanatçı istihdamında %68'lik bir artışın görüldüğü 1515-1521 yılları, Osmanlı sanatının şekillendiği ve icra edildiği kurumun da gelişimini tamamladığı bir dönemin başlangıcını oluşturdu. Kendi bünyesinde yetiştirdiği sanatkârlar dışında, sarayın enderun ve birun hizmet birimlerinden, şehzade ve vezirlerin kapı halkından, saray dışında sanatıyla öne çıkanlardan, devşirmelerden, esirlerden, hediye sunulanlardan ve yeni fethedilen topraklardan gelenler Ehl-i hiref kadrolarını nitelik ve nicelik olarak daha da zenginleştirdi. Osmanlı sultanları, yürüttükleri politikanın sonucu olarak başkentlerini bir kültür ve sanat merkezi haline getirdikleri gibi sanatçılar nezdindeki hamilik konumlarını da yücelttiler.

Bu dönemde, kurumdaki sanatsal faaliyetlerin ve çeşitliliğin artışında Tebriz başta olmak üzere İran coğrafyasından gelen sanatçıların saray hizmetinde geniş bir şekilde yer almaya başlamalarının da önemli bir payı vardır. 1526 yılında Ehl-i hirefin yüzde onunu Tebrizlilerin oluşturması bunun somut bir göstergesidir. Kanunî dönemine ait Ehl-i hiref maaş defterleri 102 (90+12) Tebrizli sanatkârı tespit etmeye yardımcı olduğu gibi 1526 kayıtları içerisinde yer alan bilgiler de teşkilata dâhil edilmeden sarayda çalıştırılan başka sanatçıların varlığını ortaya koymaktadır. 1514 Çaldıran Zaferi sonrası aileleriyle birlikte Tebriz'den sürülen sanatkâr sayısı hakkında ise net bir bilgi bulunmamaktadır. İstanbul'a ulaştıkları halde Ehl-i hiref bünyesine hiçbir zaman alınmayan ve 1526 yılı öncesi vefat ettikleri için de mevcut kayıtlarda görünmeyen sanatkârlar bulunmaktadır. Eğer Tebriz'den göçürülenlere dair Lütfi Paşa'nın verdiği 200 hane bilgisi dikkate alınırsa ki bu sayı İdrîs-i Bidlîsî ve Hoca Sadettin'in verdiği kişi sayıları ile uyumludur, o zaman İstanbul'a gelenlerin en az yarısının sanatçı ailelerden oluştuğu eldeki veriler doğrultusunda rahatlıkla ileri sürülebilir. Tebrizli sanatkârların Osmanlı Sarayında yaklaşık bir asır süren etkinlikleri, devletlerarası siyasî ve kültürel ilişkilerin bir sonucu olduğu kadar, sanatı ve sanatçıyı himaye politikalarının, üretilen eserlere verilen destek ve teşviklerin ne kadar etkili ve de kıymetli olduğunu gösteren tarihimizdeki en güzel örneklerden biridir.

KAYNAKLAR

Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (TSMA)

nr. D. 808, 4104, 6500, 9587, 9608, 9612, 9613/1, 9706/1, 9706/4, 9706/5, 9784, 10734

nr. E. 745/64 (E. 5475)

Kâmil Kepeci Tasnifi (KK.d.), nr. 1764

Maliyeden Müdevver Defterler Tasnifi (MAD.d.), nr. 23, 6196

Bâb-ı Defterî Müteferrik Defterler Tasnifi (D.M.d.), nr. 36806

Kaynak Eserler ve Araştırmalar

Arslan, Hüseyin, *Osmanlı'da Nüfus Hareketleri (XVI. Yüzyıl) Yönetim, Nüfus, Göçler, İskânlar, Sürgünler,* İstanbul 2001.

Atik, Kayhan, *Lütfi Paşa ve Tevârih-i Âl-i Osman*, Ankara 2001.

Barkan, Ömer Lûtfi, "H.933-934 (M.1527-1528) Malî yılına ait bir bütçe örneği", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi,* C 15/S. 1-4 (Ekim 1953-Temmuz 1954), s. 251-329.

Bedirhan, Yaşar, "XII. ve XIII. Yüzyılda Kafkasya'dan Anadolu'ya Göç Eden İlim ve Fikir Adamları", *Turkish Studies,* C 9/S. 7 (2014), s. 193-213.

Bedirhan, Yaşar, "XI. XIV. Yüzyıllarda Kafkasya Şehirlerinde İktisadi ve Sosyal Hayat (Tebriz Örneği), *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi,* S. 40 (Şubat 2017), s.181-210.

Bedirhan, Yaşar, "Ortaçağda Kafkasya Türk Şehirlerinde Esnaf Teşkilatları (Tebriz Örneği)", *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* C 7/S. 13 (2017), s. 223-236.

Beyazıt, Mustafa, "Erken Osmanlı Devri'nde Tebrizli Usta Gruplarının İzi Nasıl Sürülmeli?", *History Studies,* C 6/ S. 3 (Nisan 2104), s. 45-70.

Bilgili, Ali Sinan, "Tebriz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA),* C 40, İstanbul 2011, s. 219-222.

Bilgin, Arif, "Harc-ı Hâssa Emini", *TDVİA,* C Ek-1, İstanbul 2016, s. 535-536.

Bostan, İdris, "Kemal Reis", *TDVİA,* C 25, Ankara 2002, s. 226-227.

Celâl-zâde Mustafa, *Selim-nâme,* haz. Ahmet Uğur-Mustafa Çuhadar, Ankara 1990.

Çağman, Filiz, "Mimar Sinan Döneminde Saray'ın Ehl-i Hiref Teşkilatı", *Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı,* İstanbul 1988, s. 73-77.

Ekici, Sakine Akcan, *17. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Ehl-i Hiref-i Hâssa Teşkilatı Birimleri ve Yapısal Özellikleri,* İstanbul Ün. Sosyal Bilimler Ens. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2018.

Emecen, Feridun, *Yavuz Sultan Selim,* İstanbul 2016.

Eyice, Semavi, "Beyazıt II. Camii ve Külliyesi", *TDVİA,* C 6, İstanbul 1992, s. 45-49.

Gök, İlhan, *Atatürk Kitaplığı M.C. 0.71 Numaralı 909-933/1503-1527 Tarihli İn'âmât Defteri (Transkripsiyon-Değerlendirme),* Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2014.

Haydar Çelebi Rûznâmesi (Feridun Bey, *Münşe'âtü's-Selâtîn*, C I içinde, İstanbul 1274).

Heiderzadeh, Tofigh, "İran Alimlerinin Osmanlı Devletine Gelişi ve Osmanlı Bilimine Katkıları (Timur Döneminin Başından Safevi Döneminin Sonuna Kadar)", İngilizce'den çeviren: Aysu Albayrak, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları,* S. 2 (1998), s. 211-242.

Hoca Mehmed Sadettin Efendi, *Tâcü't-Tevârîh,* C 2, İstanbul 1280.

Işınsu Durmuş, Tuba, "Siyasi Rekabetin Bir Enstrümanı Olarak Ortaçağ'da Sanat", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi,* S. 12 (2014), s. 65-76.

İdrîs-i Bidlîsî, *Selîm Şâh-Nâme,* haz. Hicabi Kırlangıç, Ankara 2016.

Kazan, Hilal, *XVI. Asırda Sarayın Sanatı Himayesi,* İstanbul 2010.

Kemal Paşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman,* IX. Defter, haz. Ahmet Uğur, *The reign of Sultan Selim I in the light of the Selim-nâme literature,* Berlin 1985.

Kırımtayıf, Süleyman, *XV. ve XIX. Yüzyıllar Arasında Osmanlı Saray Sanatı Teşkilatı,* İstanbul Teknik Ün. Sosyal Bilimler Ens. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1996.

Kökoğlu, Ali, *Kemal Paşa-zâde'nin Selim-nâmesi*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 1994.

Malekzadeh, Farrokh, "İstanbul Topkapı Sarayı Müzesinde Bulunan Şah İsmail-i Safevi'ye Ait Kupa", *İstanbul Üniversitesi Tarih Enstitüsü Dergisi,* S. 7-8 (1976-1977), s. 263-276.

Meriç, Rıfkı Melûl, *Türk Nakış San'atı Tarihi Araştırmaları 1 Vesikalar,* Ankara 1953.

Muhyî Çelebi, *Selim-nâme*, Konya Koyunoğlu Müzesi Kitaplığı, nr.13335.

Sahillioğlu, Halil, "Emîn", *TDVİA,* C 11, İstanbul 1995, s. 111-112.

Savaş, Vural, "Heşt Behişt Sarayı'ndan Topkapı Sarayı'na: Şah İsmail'in, Çaldıran Savaşı'ndan Sonra Alıkonulan Hazine ve Eşyaları", *Toplumsal Tarih,* S. 208 (Nisan 2011), s. 24-36.

Savaş, Vural, "From Tabrız to Istanbul: Goods and Treasures of Shāh Ismā'īl Looted After The Battle of Chāldırān", *Studia Iranica,* S. 44/2 (2015), s. 227-276.

Sümer, Faruk, "Akkoyunlular", *TDVİA*, C 2, İstanbul 1989, s. 270-274.

Tanındı, Zeren, *Türk Minyatür Sanatı,* İstanbul 1996.

Tekindağ, Şehabettin, "Yeni Kaynak ve Vesikaların Işığı Altında Yavuz Sultan Selim'in İran Seferi", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi,* C 17/ S. 22 (Mart 1967), İstanbul 1968, s. 49-78.

Uluskan, Murat, "İstanbul'un Yapı Sanatkârları: Nakkaşlar ve Sıvacılar (1700-1838), *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi,* S. 28 (İstanbul 2013), s. 11-50.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, "Osmanlı Sarayı'nda Ehl-i Hiref (Sanatkârlar) Defterleri", *Belgeler,* C 11/ S. 15 (1986), s. 23-76.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı,*Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı,* Ankara 1988.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Anadolu Beylikleri, Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletleri,* Ankara 1988.

Yaman, Bahattin, "1557 Tarihli Ehl-i Hıref Defterine Göre Osmanlı Saray Sanatkârları", *KÖK Araştırmalar*, C 8/ S. 2 (Güz 2006), s. 5-38.

Yaman, Bahattin, "1545 Yılı Osmanlı Saray Sanatkârları", *Belleten,* S. 264 (Ağustos 2008), s. 501-534.

Yaman, Bahattin, *Osmanlı Saray Sanatkârları 18. Yüzyılda Ehl-i Hiref,* İstanbul 2008.

EKLER

Ehl-i Hiref Maaş Defterlerinde Kayıtlı Tebrizli Sanatkârlar (1526-1566)

Nakkaşlar

Cemâ'at-i Nakkāşân					
İsim	**Yevmiye [*Akçe*]**				**Açıklama**
	1526	**1545**	**1557-58**	**1566**	
Şah Kulu *Ressâm*	22	25	-	-	*Tebriz'den sürgün gelüp Amâsiyye'de cihet buyurulup İstanbul Hâssa Harcı'na havâle olunmuş ve ba'dehu mezkûr defdere ilhâk olunmuş. Fî gurre-i Muharrem sene 927* (**12 Aralık 1520**). *Ber-mûceb-i Rûznâme.* (1514 yılında Şah İsmail'in sarayında bulunan sanatkârlar arasındadır (TSMA, D.10734). 1545 tarihli maaş defterinde *Rûmiyân* bölüğü içinde olup isminin sonunda "Bağdâdî" ve "Ser-bölük" kaydı bulunmaktadır. 1564 yoklamasında müteveffa listesinde olup 1556'da vefat etmiştir. TSMA. D.4104)
Hasan bin Muhammed	20	22	-	-	*Babası Hâssa Acem üstâdlarından olup mezkûr kābiliyyet-birle Sultan Bâyezid Hân tâbe serâhû evâ'illerinde cihet olunmuş.* (1545 tarihli maaş defterinde *Rûmiyân* bölüğü içindedir. 1564 yoklamasında müteveffa listesinde olup 1545-1557 yılları arasında vefat etmiştir.)
Melek Ahmed *Tebrîzî*	24	-	-	-	*Sultan Bâyezid Hân zamânında Acem'den gelüp cihet olunmuş.* (Haziran 1527'de hayattadır (BOA, *KK.d.* 1764, s.8). 1527-1545 yılları arasında vefat etmiş olabilir.)
Hasan bin Abdülcelil *Ressâm*	20,5	-	-	-	*Babası Hâssa Acem üstâdlarından olup mezkûr kābiliyyet-birle Sultan Bâyezid Hân tâbe serâhû zamânında cihet olunmuş.* (1526-1545 yılları arasında vefat etmiş olabilir.)
Hüseyin *Rûmî*	12,5	-	-	-	*Tebriz'den sürgün gelüp Amâsiyye'de cihet buyurulup İstanbul Hâssa Harcı'na havale olunmuş ve ba'dehu mezkûr defdere ilhâk olunmuş. Fî gurre-i Rebî'ülâhir sene 929* (**18 Ocak 1523**). *Ber-mûceb-i Rûznâme.* (1514 yılında Şah İsmail'in sarayında bulunan sanatkârlar arasındadır (TSMA, D.10734). Haziran 1527'de hayattadır (BOA, *KK.d.* 1764, s.8). 1527-1545 yılları arasında vefat etmiş olabilir.)

Ahmed *Rûmî*	10	-	-	-	*Mislihu* (Onun gibi) (1526-1545 yılları arasında vefat etmiş olabilir.)
Kāsım *İsfahânî*	12,5	-	-	-	*Tebriz'den sürgün gelüp Amâsiyye'de cihet buyurulup İstanbul Hâssa Harcı'na havale olunmuş ve ba'dehu mezkûr deftere ilhâk olunmuş. Fî gurre-i Rebî'ülâhir sene 929* **(18 Ocak 1523)**. *Ber-mûceb-i Rûznâme.* (1564 yoklamasında müteveffa listesinde olup 1532-1545 yılları arasında vefat etmiştir.)
Hacı Beğ *Tebrîzî*	10,5	-	-	-	*Mislihu* (1514 yılında Şah İsmail'in sarayında bulunan sanatkârlar arasındadır (TSMA, D.10734). 1564 yoklamasında müteveffa listesinde olup 1532-1545 yılları arasında vefat etmiştir.)
Hoca Beğ *Tebrîzî*	10,5	-	-	-	*Mislihu* (1514 yılında Şah İsmail'in sarayında bulunan sanatkârlar arasındadır (TSMA, D.10734). Ocak 1532'de hayattadır (BOA, *KK.d.* 1764, s.158). 1532-1545 yılları arasında vefat etmiş olabilir.)
Sultan Ali *Basmacı*	9,5	12,5	-	-	*Mislihu* (1545 tarihli maaş defterinde *Acemân* bölüğü içindedir. 1564 yoklamasında müteveffa listesinde olup 1545-1557 yılları arasında vefat etmiştir.)
Muhammed bin Melek Ahmed	7,5	9	10	-	*San'at-birle yazılmış. Sultan Bâyezid Hân zamânında.* (1545 tarihli maaş defterinde *Rûmiyân* bölüğü içindedir. 1564 yoklamasında müteveffa listesinde olup R-C 965 / 21 Ocak-18 Nisan 1558 tarihleri arasında vefat etmiştir. TSMA, D.6500, vr.2a)
Ali *Birâdereş*	8	9	-	-	*Mislihu* (1545 tarihli maaş defterinde *Rûmiyân* bölüğü içindedir. 1564 yoklamasında müteveffa listesinde olup 1545-1557 yılları arasında vefat etmiştir.)
Muhammed bin Abdurrahman	4,5	5,5	6,5	-	*Babası Hâssa Acem üstâdlarından olup mezkûr san'at-birle yazılmış. Sultan Selim Hân zamânında.* (1545 ve 1557-58 tarihli maaş defterlerinde *Rûmiyân* bölüğü içindedir. 1564 yoklamasında müteveffa listesinde olup 1558-1564 yılları arasında vefat etmiştir.)

Şah Hüseyin bin *Ressâm* Hüsâm	6	-	-	-	*Babası Acem üstâdlarından olup fevt oldukda mezkûr san'at-birle yazılmış. Fî 14 Cemâziyelâhir sene 930* **(19 Nisan 1524)**. *Ber-mûceb-i Rûznâme.* (1526 yılına ait bir diğer maaş defterinde "Hüseyin" isminin başında "Şah" kaydı vardır (TSMA, D.9706/5). 1564 yoklamasında müteveffa listesinde olup 1532-1545 yılları arasında vefat etmiştir.)
Abdülâlî *Tebrîzî*	-	20	20	-	*Acemân* bölüğü içindedir. 1564 yoklamasında müteveffa listesinde olup 1558-1564 yılları arasında vefat etmiştir.
Abdülhamid *Tebrîzî*	-	15,5	16	-	*Acemân* bölüğü içindedir. 1564 yoklamasında müteveffa listesinde olup 1558-1564 yılları arasında vefat etmiştir.
Şah Muhammed *Tebrîzî*	-	19	19,5	20,5	Tebriz'den getirilen sanatkârlar arasındadır (TSMA, D.9784). 1526-1545 yılları arasında Ehl-i Hiref defterine kaydedilmiştir. *Acemân* bölüğü içindedir.
Aliyüddin *Tebrîzî*	-	15	-	-	*Acemân* bölüğü içindedir. 1564 yoklamasında müteveffa listesinde olup 1545-1557 yılları arasında vefat etmiştir.
Ali Beğ *Tebrîzî*	-	11	-	-	Tebriz'den getirilen sanatkârlar arasındadır (TSMA, D.9784). 1526-1545 yılları arasında Ehl-i hiref defterine kaydedilmiştir. *Acemân* bölüğü içindedir. 1564 yoklamasında müteveffa listesinde olup 1545-1557 arası vefat etmiştir.
Abdülfettah *Tebrîzî*	-	12	-	-	1515 yılında Tebriz'den getirilen sanatkârlar arasındadır (TSMA, D.9784). 1526-1545 yılları arasında Ehl-i hiref defterine kaydedilmiştir. *Acemân* bölüğü içindedir. 1564 yoklamasında müteveffa listesinde olup 1545-1557 arası vefat etmiştir.
Abdülhâlık *Tebrîzî*	-	12	-	-	1515 yılında Tebriz'den getirilen sanatkârlar arasındadır (TSMA, D.9784). 1526-1545 yılları arasında Ehl-i hiref defterine kaydedilmiştir. *Acemân* bölüğü içindedir. 1564 yoklamasında müteveffa listesinde olup 1545-1557 arası vefat etmiştir.
Ahî Beğ *Tebrîzî*	-	10	10	10	1515 yılında Tebriz'den getirilen sanatkârlar arasındadır (TSMA, D.9784). 1526-1545 yılları arasında Ehl-i hiref defterine kaydedilmiştir. *Acemân* bölüğü içindedir.
Ali Kulu *Tebrîzî*	-	3,5	4	6,5	1515 yılında Tebriz'den getirilen sanatkârlar arasındadır (TSMA, D.9784). 1526-1545 yılları arasında Ehl-i hiref defterine kaydedilmiştir. *Acemân* bölüğü içindedir.

Mîr Aga/Emir Ağa *Tebrîzî*	-	5	7	12,5	1515 yılında Tebriz'den getirilen sanatkârlar arasındadır (TSMA, D.9784). 1526-1545 yılları arasında Ehl-i hiref defterine kaydedilmiştir. *Acemân* bölüğü içindedir.
Derviş Muhammed *Isfahan*	-	1	3	10,5	1545 ve 1557-58 tarihli maaş defterlerinde *Acemân* bölüğü şâkirdlerindendir.
Toplam Kişi	**14**	**17**	**9**	**5**	

Kuyumcular

Cemâ'at-i Zergerân					
İsim	**Yevmiye [*Akçe*]**				**Açıklama**
	1526	**1545**	**1557-58**	**1566**	
Hoca Mircan *Tebrîzî*	26	-	-	-	*Tebriz'den sürgün gelüp Amâsiyye'de cihet olunmuş.* (Ocak 1532'de hayattadır (BOA, *KK.d.* 1764, s.158). 1564 yoklamasında müteveffa listesinde olup 1532-1545 yılları arasında vefat etmiştir.)
Maksud Ali *Tebrîzî*	20	28	-	-	*Mislihu* (Onun gibi) (1514 yılında Şah İsmail'in sarayında bulunan sanatkârlar arasında olup babasının adı Hüdâbahş'dır (TSMA, D.10734). 1545 tarihli maaş defterinde *Acemân* bölüğü içindedir. 1564 yoklamasında müteveffa listesinde olup 1545-1557 yılları arasında vefat etmiştir.)
Hüseyin *Horasânî*	17	-	-	-	*Mislihu* (1514 yılında Şah İsmail'in sarayında bulunan sanatkârlar arasındadır (TSMA, D.10734). Ocak 1532'de hayattadır (BOA, *KK.d.* 1764, s.158). 1564 yoklamasında müteveffa listesinde olup 1532-1545 yılları arasında vefat etmiştir.)
Derviş Muhammed *Tebrîzî*	12,5	15	-	-	*Mislihu* (1515 yılında Tebriz'den getirilen sanatkârlar arasındadır (TSMA, D.9784). 1545 tarihli maaş defterinde *Acemân* bölüğü içindedir. 1564 yoklamasında müteveffa listesinde olup 1545-1557 yılları arasında vefat etmiştir.)
Hoşgelen/ Hocagelen *Tebrîzî*	10	-	-	-	*Mislihu* (1515 yılında Tebriz'den getirilen sanatkârlar arasındadır (TSMA, D.9784). Haziran 1527'de hayattadır (BOA, *KK.d.* 1764, s.8). 1564 yoklamasında müteveffa listesinde olup 1532-1545 yılları arasında vefat etmiştir.)

Muzaffer bin Mircan	8,5	17	18,5	19,5	*Babası Hâssa Acem üstâdlarından olup san'at-birle cihet olunmuş. Fî gurre-i Cemâziyelâhir sene 928* **(28 Nisan 1522).** *Ber-mûceb-i Rûznâme* (1545 ve sonrası maaş defterlerinde *Acemân* bölüğü içindedir.)
Hâşim *Tebrîzî*	7	-	-	-	*Tebriz'den sürgün gelüp Amâsiyye'de cihet olunmuş.* (1526-1545 yılları arasında vefat etmiş olabilir.)
Yâdigâr *Tebrîzî*	4	-	-	-	*Tebriz'den sürgün gelüp san'at-birle yazılmış. Fî 25 Rebî'ülevvel sene 928* **(22 Şubat 1522)**. *Ber-mûceb-i Rûznâme* (Ocak 1532'de hayattadır (BOA, *KK.d.* 1764, s.158). 1532-1545 yılları arasında vefat etmiş olabilir.)
Derviş bin Maksud Ali	5	-	-	-	*Babası Hâssa üstâdlardan olup mezkûra kābiliyyet-birle şâkird ulûfesi olunmuş. Fî 25 Rebî'ülevvel sene 928* **(22 Şubat 1522)**. *Ber-mûcebi-i Rûznâme.* (1514 yılında Şah İsmail'in sarayında bulunan sanatkârlar arasındadır (TSMA, D.10734). 1564 yoklamasında müteveffa listesinde olup 1532-1545 yılları arasında vefat etmiştir.)
Hüseyin Çerkes *şâkird-i Mircan*	4,5	-	-	-	*Şah İsmail kullarından Tebriz'de bulunup beğlik olmuş.* (1564 yoklamasında müteveffa listesinde olup 1532-1545 yılları arasında vefat etmiştir.)
Sultan Kulu *şâkird-i Mircan*	2	9,5	-	-	*Mislihu* (1515 yılında Tebriz'den getirilen sanatkârlar arasındadır (TSMA, D.9784). 1545 tarihli maaş defterinde *Acemân* bölüğü içindedir. 1564 yoklamasında müteveffa listesinde olup 1545-1557 yılları arasında vefat etmiştir.)
Mustafa bin Pervâne *şâkird-i Maksud Ali*	3	-	-	-	*Babası Hâssa Acem üstâdlarından olup fevt oldukda mezkûra şâkird ulûfesi olunmuş. Fî 5 Safer sene 927* **(15 Ocak 1521)**. *Ber-mûceb-i Rûznâme.* (Babası 1514 yılında Tebriz'den göçürülenler arasındadır. Kendisi 1526-1545 yılları arasında vefat etmiş olabilir.)
Şah Hüseyin bin Şah Hasan	-	26	27,5	29,5	*Acemân* bölüğüne mensuptur. 1557-58 tarihli maaş defterinde, isminin sonunda "Dökümcübaşı" kaydı vardır.
Sultan Kulu *Çerkes*	-	5,5	-	-	*Acemân* bölüğüne mensuptur. 1564 yoklamasında müteveffa listesinde olup 1545-1557 yılları arasında vefat etmiştir.

Burhan bin Maksud Ali	-	3	-	-	*Acemân* bölüğüne mensuptur.
Ahmed bin Mircan	-	10	-	-	*Acemân* bölüğüne mensuptur.
Muhammed bin Mircan	-	3	-	-	*Acemân* bölüğüne mensuptur.
Mustafa bin Mircan *şâkird*	-	-	-	-	1564 yoklamasında müteveffa listesindedir. 1526 yılı sonrası Ehl-i hiref defterine kaydedilip 1532-1545 yılları arasında vefat etmiştir.
Toplam Kişi	**12**	**9**	**2**	**2**	

Altın Kakmacılar

Cemâ'at-i Zernişânî					
İsim	**Yevmiye [*Akçe*]**				**Açıklama**
	1526	**1545**	**1557-58**	**1566**	
İsmail bin Abdullah *Tebrîzî*	28	28	28,5	-	*Tebriz'den sürgün gelüp Amâsiyye'de cihet olunmuş.* (1514 yılında Şah İsmail'in sarayında bulunan sanatkârlar arasındadır (TSMA, D.10734). Babasının adı 1545 tarihli maaş defterinde kayıtlıdır. 1564 yoklamasında hayattadır. 1564-1566 yılları arasında vefat etmiş olabilir.)
Hüseyin bin Cemaleddin	20	23	24	24	*Mislihu* (Onun gibi) (Babası 1514 yılında Şah İsmail'in sarayında bulunan sanatkârlar arasındadır (TSMA, D.10734).
Mîrim bin Cemâleddin	6,5	-	-	-	*San'at-birle yazılmış. Fi 27 Cemâziyelevvel sene 927* **(5 Mayıs 1521)**. *Ber-mûceb-i Rûznâme* (Babası 1514 yılında Şah İsmail'in sarayında bulunan sanatkârlar arasındadır (TSMA, D.10734). 1564 yoklamasında müteveffa listesinde olup 1532-1545 yılları arasında vefat etmiştir.)
Mesud *Şirâzî*	12	15,5	20,5	21,5	*Tebriz'den sürgün gelüp Amâsiyye'de cihet olunmuş. Mukaddemâ ulûfesini Edirne Hâssa Harcı'ndan alırmış. Hâliyâ mezkûr deftere ilhâk olunmuş. Fi gurre-i Zilka'de sene 926* **(13 Ekim 1520)**. *Ber-mûceb-i Rûznâme*
Ali Beğ *Tebrîzî*	10,5	14,5	-	-	*San'at-birle yazılmış. Fi 22 Cemâziyelevvel sene 928* **(19 Nisan 1522)**. *Ber-mûceb-i Rûznâme* (1564 yoklamasında müteveffa listesinde olup 1545-1557 yılları arasında vefat etmiştir.)

Ayas *Çerkes*	6	13	16	16,5	*Şah İsmail kullarından Tebriz'de bulunup beğlik olmuş. Fî 28 Rebî'ülevvel sene 926* (**18 Mart 1520**). *Ber-mûceb-i Rûznâme*
Muhammed bin Kāsım *şâkird-i Cemaleddin*	6	14,5	24	-	*Babası Hâssa Acem üstâdlarından olup fevt oldukda mezkûra şâkird ulûfesi olunmuş. Sultan Selim Hân zamânında.* (Babası 1514 yılında Şah İsmail'in sarayında bulunan sanatkârlar arasındadır (TSMA, D.10734). 1557-58 tarihli maaş defterinde, isminin başında "Şah" unvanı vardır. 1564 yoklamasında hayattadır. 1564-1566 yılları arasında vefat etmiş olabilir.)
Ali bin Kāsım *şâkird-i Mesud*	2	-	-	-	*Babası Hâssa Acem üstâdlarından olup fevt oldukda mezkûra şâkird ulûfesi olunmuş. Sultan Selim Hân zamânında.* (Babası 1514 yılında Şah İsmail'in sarayında bulunan sanatkârlar arasındadır (TSMA, D.10734). Kendisi 1526-1545 yılları arasında vefat etmiş olabilir.)
İmad Beğ bin Şemseddin Ali	2	-	-	-	*Babası Acem Hâssa üstâdlarından olup fevt oldukda mezkûra şâkird ulûfesi olmuş. Fî 5 Muharrem sene 932* (**22 Ekim 1525**). *Ber-mûceb-i Rûznâme* (Babası 1514 yılında Şah İsmail'in sarayında bulunan sanatkârlar arasındadır (TSMA, D.10734). Kendisi 1526-1545 yılları arasında vefat etmiş olabilir.)
Toplam Kişi	**9**	**6**	**5**	**3**	

Altın veya Gümüşle Kakma ve Çakma Süsleme Yapanlar

Cemâ'at-i Kûftegerân					
İsim	**Yevmiye [*Akçe*]**				**Açıklama**
	1526	**1545**	**1557-58**	**1566**	
Muhammed Can *Tebrîzî*	16,5	-	-	-	*Tebriz'den sürgün gelüp Amâsiyye'de cihet olunmuş. Mukaddemâ ulûfesini Edirne Hâssa Harcı'ndan alırmış. Hâliyâ mezkûr deftere ilhâk olmuş. Fî gurre-i Zilka'de sene 926* (**13 Ekim 1520**). *Ber-mûceb-i Rûznâme.* (1514 yılında Şah İsmail'in sarayında bulunan sanatkârlar arasındadır (TSMA, D.10734). 1526-1545 yılları arasında vefat etmiş olabilir.)
Mîr Hüseyin *Tebrîzî*	-	8	-	-	1515 yılında Tebriz'den getirilen sanatkârlar arasındadır (TSMA, D.9784). 1526 yılı sonrası Ehl-i hiref defterine kaydedilmiştir. 1564 yoklamasında müteveffa listesinde olup 1545-1557 yılları arasında vefat etmiştir.
Toplam Kişi	**1**	**1**	**-**	**-**	

Değerli Taş Yontucu ve Yerleştiriciler

Cemâ'at-i Hakkâkîn					
İsim	**Yevmiye [*Akçe*]**				**Açıklama**
	1526	**1545**	**1557-58**	**1566**	
Şirem *Horasânî*	22	-	-		*Tebriz'den sürgün gelüp Amâsiyye'de cihet olunmuş. Mukaddemâ ulûfesin Edirne Hâssa Harcı'ndan alırmış. Hâliyâ mezkûr deftere ilhâk olunmuş. Fî gurre-i Zilka'de sene 926* **(13 Ekim 1520)**. *Ber-mûceb-i Rûznâme.* (1514 yılında Şah İsmail'in sarayında bulunan sanatkârlar arasındadır (TSMA, D.10734). Ocak 1532'de hayattadır (BOA, *KK.d.* 1764, s.158). 1564 yoklamasında müteveffa listesinde olup 1532-1545 yılları arasında "Ser-bölük" iken vefat etmiştir.)
Şah Kulu	5	-	-	-	*San'at-birle yazılmış. Fî 24 Rebî'ülâhir sene 930* **(1 Mart 1524).** *Ber-mûceb-i Rûznâme* (1526-1545 yılları arasında vefat etmiş olabilir.)
Sultan Ali *Tebrîzî*	-	-	-	-	1515 yılında Tebriz'den getirilen sanatkârlar arasındadır (TSMA, D.9784). 1526 yılı sonrası Ehl-i hiref defterine kaydedilmiştir. 1564 yoklamasında müteveffa listesinde olup 1532-1545 yılları arasında vefat etmiştir.
Toplam Kişi	**2**	**-**	**-**	**-**	

Altın ve Gümüşten Tel Çekip Sırma İşleyenler (Sırmakeşler)

Cemâ'at-i Sîmkeşân					
İsim	**Yevmiye [*Akçe*]**				**Açıklama**
	1526	**1545**	**1557-58**	**1566**	
Mîr Ahmed *Tebrîzî*	12	-	-	-	*Tebriz'den sürgün gelüp Amâsiyye'de cihet olunmuş. Mukaddemâ ulûfesin İstanbul Hâssa Harcı'ndan alırmış. Hâliyâ mezkûr deftere ilhâk olunmuş. Fî gurre-i Receb sene 929* **(16 Mayıs 1523)**. *Ber-mûceb-i Rûznâme* (1564 yoklamasında "Sikkekenân" sınıfı içinde müteveffa listesinde olup 1532-1545 yılları arasında vefat etmiştir.)
Abdülâlî *Tebrîzî*	-	-	-	-	1564 yoklamasında müteveffa listesindedir. 1526 yılı sonrası Ehl-i hiref defterine kaydedilip 1532-1545 yılları arasında vefat etmiştir.
Toplam Kişi	**2**	**-**	**-**	**-**	

Altın İplikle İşleme Yapanlar

Cemâ'at-i Zerdûzân					
İsim	**Yevmiye [*Akçe*]**				**Açıklama**
	1526	**1545**	**1557-58**	**1566**	
Bülbül	8	-	-	-	*Tebriz'den sürgün gelüp Amâsiyye'de cihet olunmuş. Mukaddemâ ulûfesin Edirne Hâssa Harcı'ndan alırmış. Hâliyâ mezkûr deftere ilhâk olunmuş. Fî 25 Muharrrem sene 926* (**16 Ocak 1520**). *Ber-mûceb-i Rûznâme* (1526-1545 yılları arasında vefat etmiş olabilir.)
Beşâret *Gürcü*	4,5	9,5	11	12,5	*Şah İsmail kullarından Tebriz'de bulunup beğlik olmuş. Mukaddemâ ulûfesini İstanbul Hâssa Harcı'ndan alırmış. Hâliyâ mezkûr deftere ilhâk olunmuş. Fî 25 Muharrem sene 926* (**16 Ocak 1520**). *Ber-mûceb-i Rûznâme*
Toplam Kişi	**2**	**1**	**1**	**1**	

Kılıççılar

Cemâ'at-i Şimşîrgerân					
İsim	**Yevmiye [*Akçe*]**				**Açıklama**
	1526	**1545**	**1557-58**	**1566**	
Halil bin Şeyh Hasan *Tebrîzî*	14	14,5	-	-	*Tebriz'den sürgün gelüp Amâsiyye'de cihet olunmuş. Mukaddemâ ulûfesin Edirne Hâssa Harcı'ndan alup ba'dehu mezkûr deftere ilhâk olunmuş. Fî gurre-i Safer sene 927* (**11 Ocak 1521**). *Ber-mûceb-i Rûznâme.* (Aynı sanat dalında çalışan babasıyla birlikte Tebriz'den göçürülenler arasındadır. 1564 yoklamasında müteveffâ listesinde olup 1545-1557 yılları arasında vefat etmiştir.)
Mîr Şeyh *Tebrîzî*	12,5	-	-	-	*San'at-birle yazılmış. Fî 24 Cemâziyelevvel sene 926* (**12 Mayıs 1520**). *Ber-mûceb-i Rûznâme* (1526-1545 yılları arasında vefat etmiş olabilir.)
Toplam Kişi	**2**	**1**	**-**	**-**	

Kalkancılar

Cemâ'at-i Siperdûzân					
İsim	**Yevmiye [*Akçe*]**				**Açıklama**
	1526	**1545**	**1557-58**	**1566**	
Abdüllatif *Mervî*	9	-	-	-	*Tebriz'den sürgün gelüp Amâsiyye'de cihet olunmuş. Mukaddemâ ulûfesini İstanbul Hâssa Harcı'ndan alırmış. Hâliyâ mezkûr deftere ilhâk olunmuş. Fî gurre-i Receb sene 929* (**16 Mayıs 1523**). *Ber-mûceb-i Rûznâme* (1514 yılında Şah İsmail'in sarayında bulunan sanatkârlar arasındadır (TSMA, D.10734). 1526-1545 yılları arasında vefat etmiş olabilir.)
Hacı Muhammed *Mervî*	8	8	-	-	*Mislihu* (Onun gibi) (1514 yılında Şah İsmail'in sarayında bulunan sanatkârlar arasındadır (TSMA, D.10734). 1564 yoklamasında müteveffa listesinde olup 1545-1557 yılları arasında vefat etmiştir.)
Abdürrahim *Horasânî*	6	7,5	-	-	*Mislihu* (1564 yoklamasında müteveffa listesinde olup 1545-1557 yılları arasında vefat etmiştir.)
Şah Hüseyin *Horasânî*	5	5	-	-	*Mislihu* (1564 yoklamasında müteveffa listesinde olup 1545-1557 yılları arasında vefat etmiştir.)
Derviş Muhammed *Tebrîzî*	-	15	-	-	1564 yoklamasında müteveffa listesinde olup 1545-1557 yılları arasında vefat etmiştir.
Toplam Kişi	**4**	**4**	**-**	**-**	

Bıçakçılar ile Eğeciler vd.

Cemâ'at-i Kârdgerân ma'a Sühengerân ve gayruhu					
İsim	**Yevmiye [*Akçe*]**				**Açıklama**
	1526	**1545**	**1557-58**	**1566**	
Çâlâk *Mikrâzî*	6	-	-	-	*Tebriz'den sürgün gelüp Amâsiyye'de cihet olunmuş. Mukaddemâ ulûfesini İstanbul Hâssa Harcı'ndan alırmış. Hâliyâ mezkûr deftere ilhâk olunmuş. Fî gurre-i Receb sene 929* (**16 Mayıs 1523**). *Ber-mûceb-i Rûznâme* (1526-1545 yılları arasında vefat etmiş olabilir.)

Şîr Muhammed *Tebrîzî*	-	8	10	11,5	1564 yoklamasında hayatta olup isminin üzerinde "Kolçağî" kaydı vardır.
Toplam Kişi	**1**	**1**	**1**	**1**	

Kazancılar, Bakırcılar

Cemâ'at-i Kazgānyân					
İsim	**Yevmiye [*Akçe*]**				**Açıklama**
	1526	**1545**	**1557-58**	**1566**	
Necmeddin *Tebrîzî*	12	-	-	-	*Tebriz'den sürgün gelüp Amâsiyye'de cihet olunmuş. Mukaddemâ ulûfesini Hâssa Harcı'ndan alırmış. Hâliyâ mezkûr deftere ilhâk olmuş. Fî gurre-i Receb sene 929* **(16 Mayıs 1523)**. *Ber-mûceb-i Rûznâme.* (1564 yoklamasında müteveffa listesinde olup 1532-1545 yılları arasında vefat etmiştir.)
Hâcegî *Tebrîzî Misger*	-	8,5	-	-	1515 yılında Tebriz'den getirilen sanatkârlar arasındadır (TSMA, D.9784). 1564 yoklamasında müteveffa listesinde olup 1545-1557 yılları arasında vefat etmiştir.
Toplam Kişi	**1**	**1**	**-**	**-**	

Çiniciler

Cemâ'at-i Kâşîgerân					
İsim	**Yevmiye [*Akçe*]**				**Açıklama**
	1526	**1545**	**1557-58**	**1566**	
Habib *Tebrîzî*	8,5	-	-	-	*San'at-birle cihet olunup mukaddemâ ulûfesini İstanbul Hâssa Harcı'ndan alup hâliyâ mezkûr deftere ilhâk olunmuş. Fî gurre-i Receb sene 929* **(16 Mayıs 1523)**. *Ber-mûceb-i Rûznâme* (1526-1545 yılları arasında vefat etmiş olabilir.)
Toplam Kişi	**1**	**-**	**-**	**-**	

Kürkçüler

Cemâ'at-i Postîndûzân					
İsim	**Yevmiye [*Akçe*]**				**Açıklama**
	1526	**1545**	**1557-58**	**1566**	
Ahmed bin Hacı Lütfullah	2	-	-	-	*Babası Hâssa Acem üstâdlarından olup fevt oldukda mezkûra şâkird ulûfesi olunmuş. Fî 26 Ramazân sene 929* **(8 Ağustos 1523)**. *Ber-mûceb-i Rûznâme.* (1564 yoklamasında müteveffa listesinde olup 1532-1545 yılları arasında vefat etmiştir.)
Toplam Kişi	**1**	**-**	**-**	**-**	

Aba Dokuyucular

Cemâ'at-i Abâyîbâfân					
İsim	**Yevmiye [*Akçe*]**				**Açıklama**
	1526	**1545**	**1557-58**	**1566**	
Muhammed Can *Tebrîzî*	14	-	-	-	*Tebriz'den sürgün olup Amâsiyye'de cihet olunmuş. Mukaddemâ ulûfesini İstanbul Hâssa Harcı'ndan alup hâliyâ mezkûr deftere ilhâk olunmuş. Fî gurre-i Muharrem sene 927* **(12 Aralık 1520)**. *Ber-mûceb-i Rûznâme.* (1564 yoklamasında müteveffa listesinde olup 1532-1545 yılları arasında vefat etmiştir.)
Mirek *Tebrîzî*	7,5	-	-	-	*San'at-birle yazılmış. Fî 12 Zilhicce sene 926* **(23 Kasım 1520)** *Ber-mûceb-i Rûznâme* (Tebrizli olduğu 1564 yoklamasında müteveffa listesinde belirtilmiş olup 1532-1545 yılları arasında vefat etmiştir.)
Mîr Hasan *Tebrîzî*	-	7	-	-	1564 yoklamasında müteveffa listesinde olup 1545-1557 yılları arasında vefat etmiştir.
Toplam Kişi	**2**	**1**	**-**	**-**	

Takkeciler

Cemâ'at-i Külâhdûzân					
İsim	**Yevmiye [*Akçe*]**				**Açıklama**
	1526	**1545**	**1557-58**	**1566**	
Pervâne *Tebrîzî*	-	-	-	-	1564 yoklamasında müteveffa listesindedir. 1526 yılı sonrası Ehl-i hiref defterine kaydedilip 1532-1545 yılları arasında vefat etmiştir.
Toplam Kişi	**(1)**	**-**	**-**	**-**	

Ciltçiler

Cemâ'at-i Mücellidân					
İsim	**Yevmiye [*Akçe*]**				**Açıklama**
	1526	**1545**	**1557-58**	**1566**	
Ali Beğ *Tebrîzî*	-	-	-	-	1564 yoklamasında müteveffa listesindedir. 1526 yılı sonrası Ehl-i hiref defterine kaydedilip 1532-1545 yılları arasında vefat etmiştir.
Toplam Kişi	**(1)**	**-**	**-**	**-**	

Hattatlar

Cemâ'at-i Kâtibân-ı Kütüb					
İsim	**Yevmiye [*Akçe*]**				**Açıklama**
	1526	**1545**	**1557-58**	**1566**	
Abdurrahim bin Abdullah	10,5	12	-	-	*Babası Acem'den gelüp Sultan Mehmed Hân zamânında Hâssa kâtiplerden olup ve mezkûr kemâl-birle yazılmış. Fî 12 Cemâziyelevvel sene 929* (**29 Mart 1523**). *Ber-mûceb-i Rûznâme.* (Babasının adı 1545 tarihli maaş defterinde kayıtlıdır. 1564 yoklamasında müteveffa listesinde olup 1545-1557 yılları arasında vefat etmiştir.)
Abdülvâhid *Tebrîzî*	-	11	11	12	1515 yılında Tebriz'den gelen sanatkârlar arasındadır (TSMA, D.9784). 1526-1545 yılları arasında Ehl-i hiref defterine kaydedilmiştir.
Yusuf *Tebrîzî*	-	15	-	-	1526-1545 yılları arasında Ehl-i hiref defterine kaydedilmiştir.
Sultan Ali *Tebrîzî*	-	-	-	-	1514 yılında Şah İsmail'in sarayında bulunup (TSMA, D.10734) 1515 yılında getirilen sanatkârlar arasındadır (TSMA, D.9784). 1564 yoklamasında müteveffa listesindedir. 1526 yılı sonrası Ehl-i hiref defterine kaydedilip 1532-1545 yılları arasında vefat etmiştir.
Toplam Kişi	**1**	**3**	**1**	**1**	

Cerrahlar

Cemâ'at-i Cerrâhîn					
İsim	**Yevmiye [*Akçe*]**				**Açıklama**
	1526	**1545**	**1557-58**	**1566**	
Hasan *Tebrîzî Cerrâh*	-	-	-	-	1564 yoklamasında müteveffa listesindedir. 1526 yılı sonrası Ehl-i hiref defterine kaydedilip 1532-1545 yılları arasında vefat etmiştir.
Toplam Kişi	**(1)**	**-**	**-**	**-**	

Güreşçiler

Cemâ'at-i Küştigîrân					
İsim	**Yevmiye [*Akçe*]**				**Açıklama**
	1526	**1545**	**1557-58**	**1566**	
Kemal *Acem*	8	-	8	8	*Hazret-i Pâdişâh-ı âlem-penâh-birle gelmiş.*
Şah Kulu	4	-	-	-	*Mislihu* (Onun gibi)
Pars *Acem*	-	-	8	8	-
Toplam Kişi	**2**	**-**	**2**	**2**	

Müteferrik Ehl-i Hiref

Cemâ'at-i Müteferrika-i Ehl-i Hiref					
İsim	**Yevmiye [*Akçe*]**				**Açıklama**
	1526	**1545**	**1557-58**	**1566**	
Hacı Pîrî *Haymedûz*	8	-	-	-	*Tebriz'den sürgün gelüp Amâsiyye'de cihet olup mukaddemâ İstanbul Hâssa Harcı'ndan alup hâliyâ mezkûr deftere ilhâk olunmuş. Fî gurre-i Receb sene 929* **(16 Mayıs 1523)**. *Ber-mûceb-i Rûznâme* (1526-1545 yılları arasında vefat etmiş olabilir.)
Muhammed Ali *Haymedûz*	10	-	-	-	*Mislihu* (Onun gibi) (1526-1545 yılları arasında vefat etmiş olabilir.)
Hacı Muhammed *Camcı*	-	10	12,5	-	1515 yılında Tebriz'den getirilen sanatkârlar arasındadır (TSMA, D.9784). 1564 yoklamasında hayattadır. 1564-1566 yılları arasında vefat etmiş olabilir.
Toplam Kişi	**2**	**1**	**1**	**-**	